

บทที่ 4

บทบาทผู้หญิงที่เป็นลักษณะเด่นของชาดกที่แต่งในประเทศไทย

แม้บทบาทผู้หญิงลักษณะใหญ่ ๆ ที่ปรากฏในชาดกที่แต่งในประเทศไทยจะได้รับอิทธิพลจากอรรถกถาชาดกหลายประการ ดังรายละเอียดในบทที่ 3 แต่เนื้อเรื่องของชาดกที่แต่งในประเทศไทยก็ได้สะท้อนบทบาทผู้หญิงในลักษณะอื่น นอกเหนือไปจากอรรถกถาชาดกด้วยหลายประการ บทบาทเหล่านี้มีทั้งที่เป็นลักษณะเฉพาะของไทยเอง และที่คล้ายคลึงกับอรรถกถาชาดก แต่ชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้เน้นมากกว่า สาเหตุที่เป็นเช่นนี้มาจะเนื่องจากเนื้อเรื่องของชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้รับการพัฒนาที่มีความหลากหลายและซับซ้อนขึ้นกว่าเนื้อเรื่องของอรรถกถาชาดก ทั้งนี้เพื่อเน้นให้ความบันเทิงสนุกสนานแก่ผู้อ่านบทบาทของผู้หญิงจึงมีความหลากหลายและมีความสำคัญต่อเนื้อเรื่องมากขึ้นกว่าของอรรถกถาชาดก

บทบาทผู้หญิงที่เป็นลักษณะเด่นของชาดกที่แต่งในประเทศไทย ดังจะกล่าวรายละเอียดต่อไปนี้ อาจแยกเป็นประเด็นได้ดังนี้

บทบาทผู้หญิงที่ปรากฏเฉพาะในชาดกที่แต่งในประเทศไทย

1. บทบาทผู้หญิงที่มีความรู้ความสามารถพิเศษ
 - 1.1 ความสามารถในการรบ
 - 1.2 ความสามารถในการแสดงธรรม
 - 1.3 การรู้หนังสือ
2. บทบาทผู้หญิง เป็นที่พึ่งและช่วยเหลือสามีได้

บทบาทผู้หญิงที่ชาดกที่แต่งในประเทศไทย เน้นมากกว่าอรรถกถาชาดก

1. บทบาทผู้หญิงงามเป็นที่ต้องการเสาะหาของชาย
2. บทบาทผู้หญิงที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด
3. บทบาทผู้หญิงที่มีความซื่อสัตย์และร่วมทุกข์สุขกับสามี
4. บทบาทผู้หญิงที่ช่วยเหลือตนเองได้

5. บทบาทผู้หญิงในฐานะที่เป็นภรรยาเดียว
รายละเอียดดังนี้

บทบาทผู้หญิงที่ปรากฏเฉพาะในชาดกที่แต่งในประเทศไทย

บทบาทผู้หญิง เหล่านี้เป็นบทบาทที่มีลักษณะ แปลกใหม่ต่างไปจากบทบาทผู้หญิงในอรรถกถาชาดก โดยบทบาทเหล่านี้ในอรรถกถาชาดกมักเป็นบทบาทของตัวละครชาย แต่ในชาดกในประเทศไทยได้กำหนดให้เป็นบทบาทของตัวละครหญิงด้วย ซึ่งทำให้ตัวละครหญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทยมีความเด่นและลักษณะหลากหลายขึ้น ไม่เป็นเพียงตัวประกอบเรื่องดังเช่นในอรรถกถาชาดก บทบาทใหม่เหล่านี้ ได้แก่

1. ผู้หญิงมีความรู้ความสามารถพิเศษ ความรู้ความสามารถพิเศษของผู้หญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทย ที่แตกต่างจากผู้หญิงในอรรถกถาชาดกอย่างเห็นได้ชัดมี 3 ประการ คือ ความสามารถในการรบ ความสามารถในการแสดงธรรม และการรู้หนังสือ รายละเอียดดังนี้

1.1 ความสามารถในการรบ ผู้หญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทยหลายเรื่อง เป็นผู้มีความสามารถในการรบได้เท่าเทียมกับชาย และยังสามารถเอาชนะผู้ชายได้ในอรรถกถาชาดกไม่ปรากฏมีตัวละครหญิงใดเลยที่มีความสามารถเช่นนี้ ตัวละครหญิงที่ได้แสดงความสามารถในการรบในชาดกที่แต่งในประเทศไทยที่เห็นได้ชัดเจน ได้แก่ นางพรหมจารี นางวิสุทธโฆษา และนางสุริยโยธา จากเรื่องจันทคาธชาดก (6. เรื่องที่ 11 : 874) ดังตัวอย่างความตอนหนึ่งจากเรื่อง ดังนี้

...พอเสด็จถึงอนูราชบุรี พระเจ้าธรรมชันทิทรงส่งนางวิสุทธโฆษาและนางสุริยโยธา
ออกมาชนช้าง นางทั้งสองก็ปลงพระชนม์พระเจ้าปัญจาละเสีย แล้วเวณปัญจาละรัชย์
ให้แก่บุตร...

นอกจากความสามารถในการรบแล้วนางสุริยโยธายังสามารถฝึกสอนถ่ายทอดวิชาการรบ และมีความรู้เรียนจบไตรเพทอีกด้วย นางสุริยโยธาได้ถ่ายทอดความรู้เรื่องการรบให้แก่นางพรหมจารี จนนางสามารถรบชนะพระเจ้ากาวินทะผู้ยกทัพมารุกรานเมืองของนาง ดังเนื้อความจากเรื่อง (6. เรื่องที่ 11: 882, 884) ดังนี้

...พระนางพรหมจารีได้จัดหอรับบิณฑบาตเมืองให้มั่นคง ระดมพลนายขมังธนูไว้
หกแสนคนให้ฝึกซ้อมเพลงอาวุธต่าง ๆ และกระบวนช้างกระบวนม้ากระบวนรถ และ
เกณฑ์เหล่าชัศตยักัฏฐาประมาณแสนคนให้ศึกษาวิธียุทธและศิลปะทั้งปวง พอทรงทราบ
ว่าจะมีศึกมาตีพระนคร ก็ให้พลโยธาขึ้นรักษาบิณฑบาตเป็นต้น... พระนาง
พรหมจารีกับพระเจ้ากาวิหนะทรงกระหายยุทธหัตถีกันกล้าต่อกล้า มีกำลังต่อมีกำลัง
ว่องไวต่อว่องไว เข้ามาจู่กัน...

ที่สุดภายหลังที่สู้รบกันทั้งด้วยกำลัง เวทมนต์และอุบายต่าง ๆ นางพรหมจารีก็เป็นฝ่ายชนะ

อนึ่ง เมื่อสังเกตุจากชื่อตัวละครคือ นางสุริยโยธาประกอบกับยุคสมัย
ของการแต่งปัญญาสาตก ที่แต่งในสมัยอยุธยาซึ่งกินระยะเวลายาวนานระหว่างปี พ.ศ.1800-
2300 แล้ว ทำให้สันนิษฐานว่า ผู้แต่งเรื่องจินตลดาชาตกนี้อาจนำเค้าเรื่องจริงจากประวัติ
ศาสตร์ไทย เมื่อครั้งสงครามช้างเผือก ซึ่งสมเด็จพระศรีสุริโยทัยได้ออกรบกับพม่าและ เหตุการณ์
ประวัติประวัติศาสตร์ครั้งอื่น ๆ ที่มีวีรสตรีไทยออกสู้รบกับข้าศึกอย่างกล้าหาญเข้มแข็ง มาดัดแปลง
แต่งเป็นชาตกก็เป็นได้

ในชาตกบางเรื่องแม้ตัวละครหญิงจะไม่เก่งกล้าสามารถจนออกรบได้ตั้ง
เช่น นางพรหมจารี แต่ก็ได้มีบทบาทช่วยเหลือในการรบด้วยวิธีการอื่น เช่น ด้วยการใช้ของ
วิเศษ หรือความสามารถพิเศษอื่น เช่น เรื่องสุวรรณภงศชาตก (6. เรื่องที่ 8: 646-647)
นางสุวรรณภงศกา ชายาของพระบูรณวงศ์กุมาร มีของวิเศษประจำตัวคือ แหวนวิเศษ สามารถ
ใช้สู้รบข้าศึกศัตรูได้ นางได้ใช้แหวนนี้ช่วยเหลือพระสวามีสู้รบจนเอาชนะยักษ์ได้ เนื้อความจาก
เรื่อง ดังนี้

...แท้จริงแหวนน้อยวงนั้นเป็นของ เกิดกับสำหรับนางสุวรรณภงศกา มีคุณานุภาพมาก
...ถ้าหากว่าข้าศึกเขาเหล่าใดยกมารบไซ้ นางต้องการจะรบกับข้าศึกเหล่านั้น
ปรารถนาจะให้ตายหรือจะมีให้ตาย ก็ใช้แหวนนั้นไปรบตามประสงค์ได้ทุกอย่าง...

นางสุวรรณภงศกาเทวี จึงอธิษฐานขว้างไปว่า แหวนของเราจงกลายเป็นนาศ
บาศจับยักษ์มดเสีย ณ บัดนี้ แหวนนั้นก็กลายเป็นนาศบาศจับยักษ์มดไว้...

ชาคอีกเรื่องหนึ่งที่ผู้หญิงมีบทบาทช่วยในการรบ ได้แก่ ธัญชัยบัณฑิตชาค (7: 162-163, 166) โดยผู้หญิงมีหน้าที่บรรเลงดนตรีปลุกเร้าให้กำลังใจแก่ทหารให้มีความฮึกเหิมเข้มแข็งในการรบ เนื้อความจากเรื่อง ดังนี้

...พระโพธิสัตว์ให้นางสนมทั้งหลายขับระโคมซึ่งดนตรี มีเสียงกึกก้องไกลาหลาน เบื้องบนที่อยู่ แล้วให้เลี้ยงคูโดยธำมัญญ์สุราเมรัย ให้มีใจกล้าหาญในการสงคราม ตามโบราณ... แล้วให้นางสนมที่มีรูปงาม ๆ ให้ขับร้องระโคม ซึ่งเครื่องดนตรีดีด สีตีเป่า ชาวพระนครทั้งหลายก็คอยทาทตามคำสั่ง...

1.2 ความสามารถในการแสดงธรรม นอกจากความสามารถในการรบแล้ว ผู้หญิงในชาคที่แต่งในประเทศไทยยังมีความสามารถพิเศษในการแสดงธรรม ในอรรถกถาชาค ไม่ปรากฏว่ามีตัวละครหญิงในชาคเรื่องใดสามารถแสดงธรรมได้บทบาทผู้หญิงในอรรถกถาชาค ที่เกี่ยวข้องกับศาสนามีเพียงการมีส่วนร่วมสร้างกุศลหรือบริจาคทานร่วมกับชาย ซึ่งบางครั้งก็ยังคงกีดกันไม่ให้มีส่วนร่วมดังเช่นเรื่อง กุลาวกชาค (3. เอกนิบาต เล่ม 2: 394) ความตอนหนึ่ง ดังนี้

...นางสุธรรมมาบอกว่า ถ้าจะยอมให้เธอทำบุญร่วมในศาลาด้วย เธอจะยอมยก (ข้อเท้า) ให้เปล่า พวกผู้ชายจึงพูดว่า เราไม่ยอมให้มาตุคามมีส่วนบุญร่วม ครั้งนั้น นายช่างจึงเรียกว่า นายทามาท่านพูดเช่นนั้น ยกพรหมโลกเสีย ไม่มีที่ไหนจะไม่มีผู้หญิง ท่านจงยอมรับเอาเถิด...

ข้อความนี้สะท้อนให้เห็นคติโบราณ ที่เห็นผู้หญิงเป็นเพศด้อยกว่าชาย แม้ในเรื่องการสร้างกุศลก็ยังกีดกันไม่ให้ผู้หญิงมีส่วนร่วม นางสุธรรมมาในชาคเรื่องนี้ต้องคิดทบทวนกับนายช่าง นางจึงได้มีส่วนร่วมทำบุญสร้างศาลาครั้งนี้ และจากข้อความที่ยกมานี้ยังสะท้อนให้เห็นความเชื่อโบราณอีกประการหนึ่งว่า "ในพรหมโลก ไม่มีผู้หญิง" หมายความว่า เป็นที่เชื่อกันว่าผู้หญิงไม่สามารถบรรลุธรรมจนเข้าถึงพรหมโลกได้ แม้ผู้หญิงในอรรถกถาชาคจะสามารถออกบวชได้ แต่เนื้อเรื่องชาคส่วนมากก็แสดงให้เห็นว่านักบวชหญิงไม่ใคร่ได้รับการยอมรับ หรือมีบทบาทในการเผยแผ่หลักธรรมศาสนาสอนแต่อย่างไร บางครั้งกลับถูกข่มเหงอย่างช่วยตนเองไม่ได้เนื่องจากความเป็นผู้หญิง

ตรงข้ามกับบรรดกษัตริย์ ชาคกที่แต่งในประเทศไทยได้สะท้อนให้เห็น บทบาทผู้หญิง ที่ได้รับการยอมรับไม่แพ้ผู้ชาย ผู้หญิงในชาคกที่แต่งในประเทศไทยมีสิทธิ์ร่วมสร้าง กุศล ให้ท่านรักษาศีลได้โดยเสรี ยิ่งกว่านั้นผู้หญิงยังมีความรู้สามารถแสดงธรรมได้อีกด้วย ชาคกที่แสดงให้เห็นความสามารถพิเศษของผู้หญิง ได้แก่ เรื่อง เทวธชาคก (6. เรื่องที่ 6: 503, 505) เนื้อความจากเรื่อง ดังนี้

...นาง (สุวรรณเกสร) จึงอุฎฐาการขึ้นประทับ ณ ธรรมาสน์จบัวชิณี เมื่อจะทรง แสดงธรรมเทศนา จึงครัส ทสมิตตคาถาเหล่านี้ว่า...มนุษย์และ เทพดาทั้งหลายยอม สรรพเสริญผู้เลี้ยงมารดาบิดานั้นทุกทิวาราตรี เมื่อผู้นั้นทำลายชีวิตอินทรีย์แต่โลกนี้ แล้วก็บังถึงรัณรมย์ในโลกสวรรค์

ครั้งพระนางสุวรรณเกสรแสดงธรรมเทศนาจบลงแล้ว มหาชนยังเสียงสาธุการ ให้เป็นไป และได้ทานานาบูชาสักการะแก่พระนางสุวรรณเกสร...

ในเรื่องความเท่าเทียมกันในการสร้างกุศลและรับผลนั้น ชาคกที่แต่งในประเทศไทยเรื่องสุทสน ชาคก (5. เรื่องที่ 19: 406) ได้บรรยายถึงอันสงส์ของการทำบุญให้ทานว่า ไม่ว่าชายหรือ หญิงย่อมได้รับผลเท่าเทียมกัน เนื้อความจากเรื่องดังนี้

...สตรีบุรุษคนใดได้ให้ข้าวน้ำ ฟ้านุ่ง ยวดยานระเบียบดอกไม้ของหอมเครื่องลูบทา และที่นอนที่อยู่และประทีปไว้แล้วในปางก่อน สตรีบุรุษนั้นย่อมได้ในอรรถภาพนี้ (ถึงพร้อม ด้วยเดชานุภาพ บริบูรณ์ด้วยพระคลังทอง เบิกบานทุกทวยอยู่ด้วยศุริยางคคนตรีประ โคม ชัยอยู่เป็นนิกาล)...

1.3 การรู้หนังสือ ความสามารถพิเศษของผู้หญิงในชาคกที่แต่งในประเทศไทยประการที่สาม คือ การมีความรู้เขียนอ่านหนังสือได้ ในบรรดกษัตริย์ชาคกไม่ปรากฏชัดเจนว่า ตัวละครหญิงในชาคกเรื่องใดสามารถเขียนอ่านหนังสือได้ แม้บรรดกษัตริย์ชาคกบาง เรื่องจะมี บทบาทตัวละครหญิง เกี่ยวข้องกับการเขียนหรืออ่านหนังสือ แต่เนื้อเรื่องก็มิได้ระบุชัดเจนว่า ตัวละครหญิงนั้นเป็นผู้อ่านหรือเขียนหนังสือด้วยตนเอง ตัวอย่างเช่นเรื่องภัททสาลชาคก (3. ทวาทสนินบาด เล่ม 11 : 115) ความตอนหนึ่งดังนี้

...วันเห็นนางมัลลิกาฉมนต์พระอัครสาวกกับภิกษุ 500 รูป ตอนเช้ามีคนนำหนังสือมา
ให้นางว่า สามีกับบุตรถูกโยธาเหล่านั้นตัดศีรษะเสียแล้ว นางทราบเรื่องนั้นแล้วไม่
พูดอะไรแก่ใคร ๆ เก็บหนังสือไว้ในชายพก คงอังคาสพระภิกษุสงฆ์เรื่อยไป...

จากเนื้อความในเรื่องไม่อาจสรุปได้ชัดเจนว่านางมัลลิกาเป็นผู้อ่านข้อความจากหนังสือที่มีผู้นำมา
ส่งให้ที่นั่นด้วยตนเอง อีกตัวอย่างหนึ่งได้แก่เรื่องมหาเวศชาดก (3. มหานิบาต เล่ม 20:79)
ตัวละครเอกหญิงคือ นางอมรเทวี แม้จะเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และเนื้อเรื่องตอนหนึ่งได้
บรรยายถึงการบันทึกข้อความแต่ก็มิได้ระบุชัดเจนว่า นางอมรเทวีเป็นผู้จดบันทึกด้วยตนเอง
เนื้อความจากเรื่องดังนี้

...เมื่อแม่เจ้า (นางอมรเทวี) รับซื้อ จะต้องการอะไรด้วยราคา ก็ว่าถ้าเช่นนั้น
ตกลงแล้วให้นางชายเบรียงนั้นกลับไป ให้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรถือไว้มีความว่า
เดือนนั้น วันนั้น อาจารย์เสนาทิศาชื่อนี้ ธิดาของทาสีชื่อนี้ พระจุฬามณีของพระ
ราชามาขายไว้ ๆ...

ส่วนชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้ปรากฏชัดเจนว่าตัวละครหญิงในชาดก
หลายเรื่องมีความสามารถเขียนอ่านหนังสือได้ ความสามารถพิเศษนี้ช่วยให้ตัวละครหญิงสามารถ
ติดต่อสื่อสาร หรือส่งความแก่ตัวละครอื่นในด้านภาวะการณ์ที่ไม่อาจติดต่อได้ด้วยตนเอง ในชาดกที่
แต่งในประเทศไทยเป็นที่ทราบดีว่าพระโพธิสัตว์มักเป็นผู้มีความเก่งกล้าสามารถ แต่เนื้อเรื่อง
ของชาดกส่วนมากก็มิได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความสามารถในการเขียนอ่านหนังสือได้ดัง
เช่นที่แสดงไว้ในบทบาทของตัวละครหญิง เนื้อเรื่องชาดกส่วนมากมักเน้นแสดงความสามารถ
ของพระโพธิสัตว์ในด้านพลังวิเศษและสติปัญญามากกว่า ตัวอย่างชาดกที่แต่งในประเทศไทยที่
แสดงให้เห็นความสามารถในการเขียนอ่านหนังสือได้ของตัวละครหญิง ได้แก่เรื่อง สุนชชาดก
(5. เรื่องที่ 2: 53) นางมโนห์ราได้จมนต์คาถาฝากพระคาบสไว้ให้แก่พระสุนทรโพธิสัตว์
เพื่อใช้ป้องกันตัวในการติดตามนาง ดังเนื้อความจากเรื่องดังนี้

...นางมโนห์ราเทวี ได้สั่งพระคาบสทุกสิ่งสรรพถ้วนทั้งหมด นางจึงจดอกขจรลงไว้
บนไม้พร้อมทั้งมนต์คาถา นางได้ฝากผู้รับผิดชอบผลและธำมรงค์กับยามงแก่พระคาบส
ไว้ว่า ขอพระมุนีได้โปรดให้แก่ราชสามีเมื่อตามมาถึงที่นี้ด้วยพระเจ้าข้า...

านเรื่องรถเสนชาตก (5. เรื่องที่ 47: 982-983) ได้กล่าวถึงนางสันธมาร มารดาเลี้ยง
ของพระรถเสนโทธิสัตรี ได้เขียนจดหมายให้พระ โทธิสัตรีถือไปหานางกักริที่เมืองยักข์ เพื่อให้
จัดการฆ่าเสีย ดังข้อความจากเรื่อง

...นางสันธมารแต่งจดหมายให้พระโทธิสัตรี พระมหาสัตรีรับแล้วผูกไว้บนคอกม้าพาซี
แล้วขึ้นไปบนปราสาทแต่งกายเสร็จแล้วขึ้นยังอศวราช เณขึ้นบนอากาศเหาะ ไปลิ้น
ทางโยชน์หนึ่ง...

แม้ในเนื้อเรื่องจะใช้คำว่า "แต่งจดหมาย" แต่สันนิษฐานได้ว่านางสันธมารเป็นผู้เขียนจดหมาย
นี้เอง เนื่องจากข้อความที่เขียนนั้น เป็นเรื่องที่ไม่ควรเปิดเผยหรือซ้ำให้ผู้อื่นเขียน และในเนื้อ
เรื่องรถเสนชาตกก็มีได้กล่าวถึงว่า นางสันธมารได้พาพวกยักข์คนสนิทที่นางจะไว้ใจให้เขียน
ข้อความตามจดหมายนี้ได้ มาอยู่ด้วยกับนางในเมืองกุศารนคร จึงสรุปได้ว่านางสันธมารเป็นผู้
เขียนจดหมายนี้เอง ซึ่งก็หมายความว่านางมีความรู้เขียนหนังสือได้

านเทวันธชาตก (6. เรื่องที่ 6: 493) เนื้อเรื่องได้กล่าวไว้ชัดเจนว่า
นางสุวรรณเกสรเป็นผู้เขียนจดหมายลาพระราชบิดามารดา เพื่อติดตามไปกับพระ เทวันธโทธิสัตรี
ผู้เป็นสามีข้อความจากเรื่องดังนี้

...นี่แน่ นางนง เขียวพระน้องเจ้าจงเขียนหนังสือไว้ว่า หม่อมฉันสุวรรณเกสรฯ ขอ
ถวายบังคมฝ่าพระบาทราชบิดามารดา ทูลลาไปกับภักศดาพระนามว่า เทวันธกุมาร ไป
คราวนี้ก่อนจะนานถึง เจ็ดปีจึงจักกลับมาเฝ้าพระราชบิดามารดา พระนางสุวรรณ-
เกสรารับว่าสาธุแล้ว จึงทรงพระอักษรตามพระ โทธิสัตรีบอกให้เสร็จจึงพับเก็บวาง
ไว้ข้างพระที่ไสยาสน์ของตน...

านเรื่องสุวรรณวงศ์ชาตก (6. เรื่องที่ 8: 623) กล่าวถึงนางบุรณิ มี
ความรู้ได้เรียนมนต์จินตคามณีจากพระคาบส านป่าที่นางไปอาศัยอยู่ด้วย นอกจากนี้เนื้อเรื่องยัง
ปรากฏข้อความชัดเจนว่านาง ได้เขียนหนังสือสั่งความไว้ให้พระสุวรรณวงศ์โทธิสัตรีผู้เป็นสามี
ถึงทิศทางที่จะติดตามหานาง ดังข้อความจากเรื่อง

...นางคิดแล้วจึง เขียนอักษรไว้บนแผ่นทองมีเนื้อความว่า ถ้าภักศดากลับมามิได้เห็น
หม่อมฉันแล้วไซ้ ขอเชิญเสด็จตามไปนปัจฉิมทิศ ถ้าว่าพระองค์ไม่ทรงอาลัยก็อย่า

เสด็จตามไปเลย...

อาจกล่าวได้ว่าบทบาทความรู้ความสามารถพิเศษในการเขียนอ่านหนังสือ
ได้ของตัวละครหญิงที่ปรากฏในชาดกที่แต่งในประเทศไทยนี้ เป็นเนื้อเรื่องเด่นลักษณะหนึ่งของ
เนื้อเรื่องชาดกโดยรวม

2. บทบาทผู้หญิง เป็นที่พึ่งและช่วยเหลือสามีได้ ชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้แสดง
ให้เห็นบทบาทสำคัญอีกประการหนึ่งของผู้หญิง คือการเป็นที่พึ่งและช่วยเหลือสามีได้ในยามตกทุกข์
หรือได้รับภัย ตัวละครชายหรือสามีที่ได้รับการช่วยเหลือนี้มักได้แก่ พระโพธิสัตว์ แม้พระโพธิสัตว์
จะเป็นผู้มีบุญญาธิการมาก แต่ชาดกบางเรื่องก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ในคราวได้รับ
เคราะห์กรรม หรือพระโพธิสัตว์เป็นบุคคลธรรมดา ต้องตกทุกข์ได้รับความลำบาก เนื้อเรื่องของ
ชาดกที่แต่งในประเทศไทยก็จะกำหนดให้ตัวละครหญิงที่เป็นเนื้อคู่ของพระโพธิสัตว์ เป็นผู้มีบุญญา-
ธิการความสามารถพิเศษสามารถช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ได้

ลักษณะการเป็นที่พึ่งและช่วยเหลือสามีของตัวละครหญิงในชาดกที่แต่งใน
ประเทศไทยนี้ มีทั้งในลักษณะการช่วยเหลือตามกำลังสติปัญญาความสามารถของตน และการใช้
ของวิเศษช่วยเหลือ ในบรรดาชาดกนั้นไม่ปรากฏมีบทบาทผู้หญิงในลักษณะ เช่นนี้ ตรงกันข้าม
ตัวละครหญิงในบรรดาชาดก มักมีนิสัยขลาดกลัวและหนีเอาตัวรอดก่อนเสมอในเวลาที่เกิดภัย
มีเช่นนั้นมักเป็นผู้นำภัยมาสู่สามีเอง ตามลักษณะนิสัยที่ไม่ซื่อสัตย์ต่อสามี ดังที่บรรดาชาดกมัก
เน้นกล่าวถึงเสมอ

เนื้อเรื่องของชาดกที่แต่งในประเทศไทยที่แสดงให้เห็นบทบาทการเป็นที่พึ่งและ
ช่วยเหลือสามีของตัวละครหญิง ได้แก่เรื่อง ปาจิตตกุมารชาดก (5. เรื่องที่ 39: 710) เนื้อ
ความตอนหนึ่งดังนี้

...นางอรพิมจึงบอกว่าข้าแต่พระสามี พระองค์มิได้ไสยาสน์หามิได้ พระองค์ถูก
นายพรานป่ายิงให้สิ้นชีพิตักษัย แล้วนางก็เล่าความตามที่ได้ชำนายพรานป่า จนถึง
ได้เคี้ยวยาพ่นาให้มีพระชนม์คืนมา

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น เมื่อจะพรรณาคณะของภรรยาจึงกล่าวพระคาถาความว่า
สิ่งอื่นมิได้เป็นที่พึ่งที่ระลึกของเรา ตัวของเจ้านี้เป็นที่พึ่งอันประเสริฐของเรา การที่
เจ้าเป็นที่พึ่งของเรานี้เป็นอัศจรรย์ที่ไม่เคยมีมาขึ้น ทำให้เราเกิดชนพองสยอง
เกล้า...

ตามที่เนื้อเรื่องของปาจิตตกุมารชาดก กล่าวว่า "การที่เจ้าเป็นที่พึ่งของเรานี้เป็นอัศจรรย์ที่ไม่เคยมีมาก่อน" นี่สันนิษฐานว่าหมายถึง ไม่เคยมีปรากฏเรื่องในลักษณะ เช่นนี้ กล่าวคือ ผู้หญิงสามารถช่วยชีวิตผู้ชายได้มาก่อนในอดีต การกล่าวเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าชาดกที่แต่งในประเทศไทย เน้นยกย่องบทบาทผู้หญิง เป็นพิเศษ โดยถือว่าผู้หญิง เป็นผู้มีความสามารถไม่ด้อยกว่าชายสามารถช่วยเหลือตนเองและผู้อื่นได้

ในวรรคชาดก (5. เรื่องที่ 45: 892-893) นางคารวีธิดาของเศรษฐีผู้ทำร้ายและจับพระโพธิสัตว์คุมขังไว้ ได้ช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ด้วยความเมตตาและเสน่หา ดังเนื้อความจากเรื่อง

...นางคารวีได้เห็นพระโพธิสัตว์เจ้าเสวยทุกข์เวทนาเหลือเกินดังนั้น ก็เกิดความ
ลิเนहारักใคร่ด้วยอำนาจที่ได้เคยสนิหาสัทมาแต่ปางก่อน จึงไปหาบิดายกมือขึ้น
ไหว้แล้วกล่าวว่าข้าแต่บิดา ฯ อย่ากระทำให้บาปกรรมเลย จงปล่อยบุรุษนั้นเสียเกิด
เหตุโศกนินดาไม่กลัวเวรกรรมมาให้ทุกข์แก่ผู้อื่น...

นางคารวีจึงจัดขนมและของเคี้ยวและอาหารมีข้าวยาคุ และภัตตาหาร เป็นต้น
ส่งไปหาเรอพระโพธิสัตว์เจ้า อยู่มาประมาณสองสามวันพระโพธิสัตว์เจ้าก็ปราศจาก
พระโรคาพาธได้ความสุขสำราญอยู่ ณ เรือนจำนั้น...

ในพากลชาดก (6. เรื่องที่ 50: 118) พระโพธิสัตว์เป็นกษัตริย์นาถา หาเลี้ยงชีพโดยลาพัก
แต่ด้วยบุญญาธิการของพระโพธิสัตว์ ทำให้ร้อนถึงท้าวสักกเทวราชต้องมาช่วยเหลือ โดยหาเนื้อคู่
ให้คือ นางสุขุมมาอันทา นางได้ช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ในคราวประสบภัยหลายครั้งหลายหน ภาย
หลังเมื่อนางจากไปพระโพธิสัตว์ก็คร่ำครวญถึงคุณของนาง ดังเนื้อความจากเรื่อง

...ถ้านางสุขุมมาอันทามีได้อยู่กับเราแล้ว ใครเล่าจะเป็นที่พึ่งของเรา อนึ่งบัดนี้พระ
ราชาก็เป็นผู้ลามกมกมาก เมื่อนางมาไปเสียจากเราแล้ว ใครเล่าเขาจะเป็นที่พึ่ง
แก่เราได้ แต่กาลก่อนนั้นพระราชายังคบให้หาโก้ไปชน และให้หามาไปวิ่งแข่งขัน
แลให้หาข้างไปชนกับข้างหลวง และบังคับให้เอามือล้วงลงไปนอ้านน้ำอันเดือดพล่าน
นางก็ได้เป็นที่พึ่งด้านทานเราไว้ พระราชารู้ลามกไม่สามารถจะชมเชยชมขี้เราได้
ก็ด้วยอำนาจของนางและบุญญาธิการของนางนั้น แต่นี้ไปใครเล่าจะเป็นที่พึ่งด้าน
ทานเรา...

เป็นที่น่าสังเกตุว่าชาคที่แต่งในประเศไทย ได้เจาะจงให้ผู้หญิง โดยเฉพาะ ภรรยาของพระ โทธิสัตรีเป็นผู้ช่วยเหลือ และเป็นที่พึ่งของพระ โทธิสัตรี ที่เป็นเช่นนั้นน่าจะ เนื่อง จาก ผู้หญิงเป็นเพศที่มีจิตใจเมตตาอ่อนโยน ประกอบกับพระ โทธิสัตรีเป็นบุคคคลพิเศษมีบุญบารมี มาก ผู้ที่จะช่วยเหลือได้ต้องเป็นผู้มีบุญบารมีทัดเทียมกัน อันได้แก่ เนื้อคู่ของพระ โทธิสัตรีนั่นเอง

ตัวละครหญิงอีกผู้หนึ่งที่มักปรากฏว่าช่วยเหลือพระ โทธิสัตรี รวมถึงตัวละครเอก อื่น ๆ ในคราวที่ประสบภัย ได้แก่ นางมณีเมขลา ซึ่งเป็นที่เชื่อกันว่าเป็นเทพธิดารักชาสมุทร คอยคุ้มครองช่วยเหลือคนดีที่ประสบภัยทางทะเล ในชาคที่แต่งในประเศไทยได้ปรากฏบทบาท ของนางมณีเมขลาเช่นเดียวกับในวรรณคดีชาค การช่วยเหลือของนางมณีเมขลานี้พบว่าต่าง จากลักษณะการช่วยเหลือของผู้หญิงที่เป็นที่พึ่งและช่วยเหลือสามี ดังที่อธิบายมาข้างต้น เนื่อง จากการช่วยเหลือของนางมณีเมขลาเป็นการช่วยเหลือตามหน้าที่ หากเทพธิดารักชาสมุทรเป็นผู้หนึ่งที่ เป็นชาย หน้าที่การช่วยเหลือนี้ยังคงต้องกระทำต่อไป แต่ลักษณะการเป็นที่พึ่งและ ช่วยเหลือของตัวละครหญิงในชาคที่แต่งในประเศไทย เป็นการเจาะจงให้ตัวละครหญิง เป็นผู้ ช่วยเหลือตัวละครชาย

บทบาทผู้หญิงที่ชาคที่แต่งในประเศไทย เน้นมากกว่าในวรรณคดีชาค

กล่าวคือบทบาทผู้หญิงที่มีปรากฏทั้งในวรรณคดีชาคและชาคที่แต่งในประเศไทย แต่ในวรรณคดีชาคมีเพียงส่วนน้อยขณะที่ชาคที่แต่งในประเศไทยให้ความสำคัญและ เน้นมากกว่า บทบาทผู้หญิง เหล่านี้นอกจากจะช่วยให้เนื้อเรื่องมีความหลากหลายขึ้นแล้ว ยังสะท้อนถึงคตินิยมที่เป็นลักษณะเฉพาะของไทย ที่ให้ความสำคัญแก่ผู้หญิง โดยเฉพาะผู้หญิงที่จะเป็นคู่ครองของชาย ซึ่งมักนิยมผู้หญิงที่มีคุณสมบัติงามพร้อม มีสติปัญญาความรู้ความสามารถ ชาคที่แต่งในประเศไทยจึง เน้นกล่าวรายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทเหล่านี้ของผู้หญิง ในทางตรงข้ามวรรณคดีชาคกลับไม่ให้ความสำคัญและไม่กล่าวถึงรายละเอียด ที่เป็นเช่นนั้นน่าจะ เนื่องจากเนื้อเรื่อง ส่วนมากของวรรณคดีชาค เน้นให้ชายออกบวชมากกว่าหาคู่ครองดัง เช่นชาคที่แต่งในประเศไทย รายละเอียดบทบาทผู้หญิงที่ชาคที่แต่งในประเศไทย เน้นมากกว่าในวรรณคดีชาค ได้แก่

1. บทบาทผู้หญิงงามเป็นที่ต้องการเสาะหาของชาย เนื้อเรื่องของชาดกที่แต่งในประเทศไทยส่วนมากมักกล่าวถึงการหาคู่ครองของพระโพธิสัตว์ เนื่องจากพระโพธิสัตว์ในชาดกส่วนมากมีอายุ 16 ปี อันเป็นวัยที่สมควรมีคู่ครองตามความนิยมในสมัยโบราณ ผู้หญิงที่จะเป็นคู่ครองของพระโพธิสัตว์นั้นต้องเป็นผู้งามพร้อมทั้งรูปร่างหน้าตาและกิริยามารยาท กล่าวคือ เป็นเบญจกัลยาณี เนื้อเรื่องของชาดกที่แต่งในประเทศไทยจึง เน้นกล่าวถึงการเสาะหาหญิงงามตามคุณสมบัติดังกล่าว ของพระโพธิสัตว์

ตรงกันข้ามอรรถกถาชาดกกลับเน้นกล่าวโทษของผู้หญิง โดยถือเสมือนเป็นศัตรูของชาย ทั้งนี้เนื่องจากตัวละครชายในอรรถกถาชาดกส่วนมากมักเป็นนักบวช ผู้สละความสุขทางโลกมุ่งบำเพ็ญเพียรเพื่อความสุขในโลกหน้า ดังปรากฏชัดว่าในอรรถกถาชาดกเสมอว่า "สตรีเพศเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์" ในอรรถกถาชาดกเท่าที่ปรากฏชัดเจนมีชาดกเพียงเรื่องเดียวที่พระโพธิสัตว์เสาะหาหญิงงามเพื่อมาเป็นคู่ครอง คือเรื่องมหาสดชาดก (3. มหานิบาต เล่ม 18:) ซึ่งชาดกเรื่องนี้ได้มีอิทธิพลโดยตรงต่อเนื้อเรื่องของชาดกที่แต่งในประเทศไทยอย่างเห็นได้ชัดเจน 2 เรื่อง คือ ฌณัฐชัยบัณฑิตชาดก และสีวิชัยชาดก

เมื่อเปรียบเทียบในด้านปริมาณจำนวนเรื่องแล้ว เห็นได้ว่าอรรถกถาชาดกกล่าวถึงบทบาทผู้หญิงในลักษณะ เป็นที่ต้องการเสาะหาของชายน้อยมาก ขณะที่ชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้เน้นกล่าวเป็นพิเศษ ชาดกที่กล่าวถึงการเสาะหาหญิงงามไว้อย่างละเอียด ได้แก่ เรื่องจันทเสนชาดก (5. เรื่องที่ 42: 794-795) พระจันทเสนกุมารโพธิสัตว์ เมื่อพระชนม์ได้ 16 พรรษา ก่อนขึ้นครองราชย์สมบัติ พระราชบิดาได้ทรงจัดให้พระโพธิสัตว์เลือกคู่อภิเษกจากบรรดาธิดาภคินีที่เมืองต่าง ๆ ส่งมาให้เลือก แต่พระโพธิสัตว์ไม่ทรงพอพระทัยนางเหล่านั้น ต้องการออกเสาะหาหญิงงามด้วยตนเอง ซึ่งได้พิจารณาเลือกอย่างละเอียดถี่ถ้วน ดังเนื้อความจากเรื่อง

...ถ้าหากว่าบุพของหม่อมฉัน (พระโพธิสัตว์) มีอยู่ไซ้ หม่อมฉันก็จักได้หญิง
ที่บริบูรณ์ด้วยลักษณะทั้งปวง ทั้งเป็นผู้มีศีลวัตรและประกอบด้วยรูปสมบัติอันงามยิ่งและ
เป็นหญิงอันสมบูรณ์ด้วยปัญญาคุณอันคมกล้า สมดังความปรารถนาที่มุ่งมาคร...

เมื่อพระจันทเสนกุมารโพธิสัตว์เสด็จถึง เมืองสากกล ซึ่งเมืองนี้มีราชธิดารูปงาม 2 องค์ แต่นางทั้ง 2 เมื่อเวลาทรงสนานมักอยู่เล่นกับบริวารที่ทำนน้ำนั้น พระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรเห็นก็ทรงนึกคาถาพินิจว่า

...ราชธิดาทั้งสองนี้มิได้มีสติสัมปชัญญะเลย ชาตจากชัศตยนาารีจรรยา มีอาภัพกิริยา
ไม่น่าจะเป็นที่รักใคร่ของกษัตริย์องค์ใดองค์หนึ่งเลย...

เมื่อสังเกตเนื้อความข้างต้นนี้เห็นได้ว่าการเลือกคู่ครองของพระโพธิสัตว์ ไม่เพียงแต่เลือกหญิง
ที่มีรูปงามเท่านั้น ยังพิจารณาถึงกิริยามารยาทและสติปัญญาประกอบด้วย จากเนื้อเรื่องนี้สะท้อน
ให้เห็นแนวความคิดเกี่ยวกับลักษณะของหญิงงามว่าต้องมีความงามพร้อมทุกด้าน เนื้อความอีก
ตอนหนึ่งพระโพธิสัตว์ทรงเดินทางต่อไปถึงเมืองเอกสารภุมิ พระราชาเมืองนี้มีราชธิดา 5 นาง
ล้วนแต่รูปงาม แต่นางเหล่านั้นชอบเล่นการสู้รบสังเวยเสียงเอะอะ เป็นที่ไม่พอพระทัยของพระโพธิสัตว์
ดังข้อความจากเรื่อง (6. เรื่องที่ 11: 796)

...ฝ่ายพระจันทเสนกุมารโพธิสัตว์ซ่อนตัวอยู่บนคันทะหุ้ง เมื่อทอดพระเนตรเห็นราช
ธิดาทั้ง 5 องค์นั้นก็มีความสังเวชสลดจิต จึงดำริว่านางกษัตริย์เหล่านี้มีรูปทรงสัณฐาน
อันงามยิ่ง แต่เป็นหญิงปราศจากความสรวมอันทรีย์มีปากอันกล้าและเสียงดัง มิได้
ระวังมือและเท้าและแข้งขา ซึ่งจะเมื่อยล้าหักทลาย ขึ้นชื่อว่าชัศตยกัฏฐาทั้งหลาย
ควรจะมีปกติกายวาจาใจให้ตั้งงาม...

นอกจากความงามพร้อมทุกด้านแล้ว หญิงที่จะเป็นคู่ครองของพระโพธิสัตว์ยังต้อง
เป็นผู้มีบุญบารมีทัดเทียมกับพระโพธิสัตว์อีกด้วย ในปาจิตตกุมารชาดก (5. เรื่องที่ 39: 701)
ได้บรรยายลักษณะการเลือกคู่ของพระปาจิตตกุมารโพธิสัตว์ไว้คล้ายคลึงกับในเรื่องจันทเสนชาดก
ต่างกันที่ก่อนที่พระปาจิตตกุมารโพธิสัตว์จะออกเสาะหาคุณั้น โทรมได้ทำนายลักษณะและทิศที่อยู่
ของหญิงผู้จะเป็นคู่ของพระโพธิสัตว์ไว้ล่วงหน้า ดังนี้

...คู่ของพระราชโอรสนั้นมีบุพคุณลักษณะอันประเสริฐ ทั้งประกอบไปด้วยเบญจกัลยาณี
แต่บัดนั้นอยู่ในครรภ์ มารดาของนางนั้นเป็นหญิงหม้ายอนาถา ต้องทำไร่ไถนา
ด้วยกำลังของตน แต่มีกลดเป็นเงาถิ่นอยู่เบื้องบนสิริชะ ด้วยอำนาจบุญญาธิการของ
ธิดาที่อยู่ในครรภ์ แต่มหาชนทั้งปวงนั้นมิได้เห็นกลด ถ้าพระราชโอรสเสด็จไปทางทิศ
บูรพา ก็จะได้พบนางนั้น...

เรื่องปาจิตตกมารชาดกนั้นนอกจากจะแสดงให้เห็นความสำคัญของหญิงงามที่ ทำให้พระโพธิสัตว์ ต้องออกเสาะหาเพื่อให้ได้มาเป็นคู่ครองแล้ว ยังแสดงให้เห็นการยอมทนลำบากทรมานรับใช้รอ เวลาจนหญิงนั้นเกิดและเติบโต จึงได้อภิเษกเป็นคู่กัน ดังเนื้อความจากเรื่อง (5. เรื่องที่ 39: 702)

...พระโพธิสัตว์ทำการโกนเอาโดยนิยมนั้น จนสตรีนั้นครรภ์แก่ครบกำหนด 10 เดือน ก็คลอดบุตรออกมาเป็นหญิง มีรูปพรรณสัณฐานอันงามบริสุทธิ์ ไม่มีหญิงในมนุษย์ที่จะเปรียบด้วยความงาม นางประกอบด้วยเบญจกัลยานีอันงามเลิศ คุณงามเทออบัสนาน สวรรค์ เพราะเหตุนี้นางจึงมีนามชื่อว่าอรพิมพุกุมาริกา ครั้นนางเจริญวัยได้ 16 ปี ก็ได้เป็นภรรยาของปาจิตตกมารโพธิสัตว์...

การเสาะหาหญิงงามในชาดกที่แต่งในประเทศไทยบางเรื่อง พระโพธิสัตว์ต้อง ผจญภัยอันตรายต่าง ๆ จึงจะได้พบหญิงงามนั้น ลักษณะเช่นนี้เป็นการเน้นความสำคัญของบทบาท ผู้หญิงต่อเนื้อเรื่องมากขึ้น กล่าวคือกำหนดให้ผู้หญิงเป็นจุดมุ่งหมายของตัวละครเอกชายต้องออก เสาะหาทำให้เนื้อเรื่องมีความซับซ้อนขึ้น เนื่องจากมีบทบาทการผจญภัย ซึ่งพระโพธิสัตว์ได้แสดงความเก่งกล้าสามารถสมกับลักษณะพระเอกของเรื่อง ตัวอย่างชาดกที่แสดงให้เห็นการผจญภัย เพื่อไปเสาะหาหญิงงามของพระโพธิสัตว์ ได้แก่เรื่องเทวันธชาดก (6. เรื่องที่ 6: 485-486) กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ออกเสาะหานางสุวรรณเกสรธา ธิดาพระเจ้ายสดีมาเป็นคู่ครอง เนื้อ ความจากเรื่องดังนี้

...พระองค์เสด็จแต่ที่นี้ไปจักได้บรรลุถึงภูเขาสูงใหญ่จงข้ามภูเขานั้นไป แล้วจะถึง สระน้ำใหญ่แห่งหนึ่ง จงลงสรงน้ำและเสวยให้สารถีพระทัยแล้วทรงดำเนินต่อไปจะ ถึงมหาวันอันเป็นที่อยู่ของหมู่ยักษ์นี้... พนมทวันไปแล้วจักบรรลุถึงมหาคงคากว้างใหญ่ งามมหาคงคานั้นมีปลาฉลามจันทรและจระเข้ฝังกรอยู่มากนักหนา กับมีปลาโลมาตัวหนึ่ง ใหญ่ ผู้ใดลงไปในคงคาปลาโลมาจะมากัดกินผู้มันเสีย... พระองค์ทรงดำเนินพนมทา คงคานั้นไปได้เจ็ดราตรีจักบรรลุถึงบุรีโกสิยรัฐ...

บทบาทผู้หญิงงามเป็นที่ต้องการเสาะหาของชาย ดังที่ปรากฏในชาดกที่แต่งในประเทศไทยนี้ มีส่วนสำคัญต่อการแสดงบทบาท "พระเอก" ของพระโพธิสัตว์ กล่าวคือ ทำให้เห็นความสามารถ บุกฝ่าอันตราย การต่อสู้ผจญภัยต่าง ๆ ของพระโพธิสัตว์ นอกจากนี้ยังเป็นสื่อ

สะท้อนแนวความคิดเกี่ยวกับลักษณะผู้หญิงงาม ตามความนิยมยอมรับของสังคมในยุคลสมัยที่แต่งชาคนั้นอีกด้วย ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวยังคงใกล้เคียงกับแนวความคิดของสังคมปัจจุบัน ส่วนการที่อรรถกถาชาคน มิได้กล่าวถึงรายละเอียดบทบาทผู้หญิง เป็นที่ต้องการเสาะหาของชายนี้สาเหตุสำคัญเนื่องจาก เนื้อเรื่องนี้ไม่ใช่ประเด็นหลักหรือความคิดสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาชาคนที่มุ่งเน้นการชี้โทษของผู้หญิง เพื่อมิให้ผู้ชายโดยเฉพาะนักบวชลุ่มหลง ดังนั้นอรรถกถาชาคนจึงมิได้สะท้อนแนวความคิดในเรื่องผู้หญิงงามไว้ชัดเจนดัง เช่นชาคนี่ที่แต่งในประเทศไทย

2. บทบาทผู้หญิงที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด บทบาทความมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดของผู้หญิงนับเป็นลักษณะ เฉพาะอย่างหนึ่งของชาคนี่ที่แต่งในประเทศไทย ที่ตัวละครมีบทบาทดำเนินเรื่องด้วยมิใช่ตัวประกอบที่ติดตามตัวละครชายเท่านั้น ดังตัวละครหญิงในอรรถกถาชาคน ความมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดของผู้หญิงช่วยทำให้เนื้อเรื่องของชาคนี่ที่แต่งในประเทศไทยสนุกสนานและน่าติดตามขึ้น สะท้อนถึงลักษณะสังคมไทยที่ผู้หญิงมีความเก่งกล้าสามารถไม่แพ้ผู้ชาย แม้เมื่อแต่งงานแล้วผู้หญิงจะมีฐานะ เป็นผู้ตาม (ข้างเท้าหลัง) ในครอบครัวก็ตาม ความที่ปรากฏในชาคนี่ที่แต่งในประเทศไทย ผู้แต่งและเรียบเรียงชาคนิยมแสดงบทบาทความมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดของผู้หญิงในเหตุการณ์ดังนี้คือ การเลือกคู่ ครอบครองและการแสดงภูมิปัญญาทั่วไป รายละเอียดเยียดดังนี้

2.1 ในการเลือกคู่ ดังได้กล่าวรายละเอียดแล้วในบทที่ 2 หัวข้อ "เนื้อเรื่อง" ว่าการเลือกคู่ครองนับเป็นเนื้อเรื่องสำคัญลักษณะหนึ่งของชาคนี่ที่แต่งในประเทศไทย และสัมพันธ์กับบทบาทผู้หญิงที่เป็นที่ต้องการเสาะหาของชายดัง ได้กล่าวรายละเอียดมาแล้วข้างต้น ผู้เลือกคู่ในชาคนี่ที่แต่งในประเทศไทย มักได้แก่พระโพธิสัตว์ ลักษณะการเลือกจะเน้นเลือกหญิงที่มีคุณสมบัติงามพร้อมและมีสติปัญญาค้ำย ตัวละครหญิงในชาคนี่ที่แต่งในประเทศไทยมักแสดงถึงสติปัญญาความเฉลียวฉลาดเกี่ยวกับการเลือกคู่ด้วยการที่สามารถตอบปัญหาหรือปริศนา ที่ฝ่ายชายถามเพื่อทดลองปัญญาได้ ดังตัวอย่างเรื่องธัญชยันพิศชาคน (7: 86) เมื่อพระโพธิสัตว์ได้เห็นนางกัลยาณีครั้งแรกก็มีความพอใจและทดลองปัญหานางด้วยการถามปริศนา นางกัลยาณีก็เข้าใจสามารถตอบเป็นปริศนาได้เช่นกัน ดังความตอนหนึ่งจากเรื่อง

...คุณน้องหญิง เจ้ามาไม่มีภัยหรือ ๆ ไม่มีภัย นางกัลยาณีก็รู้ว่าบุรุษผู้นี้ถามเราว่ามี
 ฝ่าแล้วหรือยัง นางจึงบอกว่า อมโรทบุริส คุณรท่านผู้เป็นบุรุษอันเจริญ เรามาเมื่อย
 ของเราไม่มี พระโพธิสัตว์ก็รู้ว่าหญิงผู้นี้ไม่มีสามี จึงถามว่าคุณน้องหญิงตัวเจ้าชื่อไร
 นางจึงบอกว่่าสิ่งใดเป็นที่ประเสริฐของสตรีสิ่งนั้นและเป็นชื่อของข้าพเจ้า โพธิสัตว์
 จึงถามว่าเจ้าชื่อกัลยาณีหรือ นางก็รับว่าข้าพเจ้าชื่อนั้นแหละ...

การเลือกคู่ในชาดกที่แต่ในประเทศไทยฝ่ายชายมักเป็นผู้เลือก แต่ในสรรพสิทธิชาดก (5.
 เรื่องที่ 40: 730) แม้ตัวละครหญิงคือนางสุวรรณโสภานจะเป็นผู้ถูกเลือกดังเช่นชาดกส่วนมากก็
 ตาม แต่นางก็มีเงื่อนไขในลักษณะที่ตนเป็นผู้เลือกคู่ครองด้วยเช่นกัน กล่าวคือ นางไม่ยอมพูด
 และแต่งงานกับชายที่ไม่มีสติปัญญาคู่ควรกับนาง แม้จะมีชายมากมายเพียรพยายามทำให้นางพูด
 เพื่อแต่งงานกับนางก็ไม่ประสบผล จนเมื่อสรรพสิทธิกุมารโพธิสัตว์ได้ยินกิตติศัพท์ความงามของ
 นางก็เกิดจิตปฏิพัทธ์รักใคร่ และใช้ชีวิตเล่านิตานปริศนาให้นางฟังจนนางเปลื่อดัวตอบปริศนาของ
 นิตาน และยอมตกลงแต่งงานกับพระโพธิสัตว์ในที่สุด ดังเนื้อความจากเรื่อง

...บุรุษทั้ง 4 คนเหล่านั้น ก็มีจิตรักใคร่ปรารถนารูปนารีนั้นด้วยกัน... ใดครจะเป็น
 ผู้ได้รูปนารีนั้นเล่า... ครึ่งพระราชาได้ทรงสดับถ้อยคำ... จึงมีพระเสาวนีย์
 ครีสง่า... บุรุษผู้ใดแสดงความพอใจรักใคร่แล้วเชื่อเชิญรูปนารีนั้นให้หนึ่ง ๗ อาสน์
 ด้วยความยินดี บุรุษผู้นั้นควรเป็นมารดา บุรุษผู้ใดไปประดับตกแต่งรูปนารีนั้นด้วย
 ผ้าและเครื่องอาภรณ์ทั้งหลาย บุรุษผู้นั้นควรเป็นสามี...

ในอรรถกถาชาดกเนื้อเรื่องมักไม่ปรากฏเรื่องการเลือกคู่ การแต่ง
 งานมีคู่ครองของชายและหญิงในอรรถกถาชาดก บิดามารดามักเป็นผู้เลือกและจัดการแต่งงาน
 ให้ตามความเห็นชอบของตน มีส่วนน้อยมากที่ผู้แต่งสามารถเลือกคู่ด้วยตนเอง ดังนั้นจึงปรากฏ
 บทบาทผู้หญิงในอรรถกถาชาดกที่แสดงถึงสติปัญญาความเฉลียวฉลาดในการเลือกคู่้น้อยมาก
 อย่างไรก็ตามได้ปรากฏชาดก เรื่องมหาอุกกุสชาดก (3. ปกิณฑนินบาด เล่ม 12: 153)
 กล่าวถึงความฉลาดและมองการณ์ไกลของหญิงผู้หนึ่งได้แนะนำชายที่ต้องการแต่งงานกับนาง ให้
 หมกมิดกับผู้อื่นเพื่อจะได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในคราวต่าง ๆ ดังเนื้อความจากเรื่อง

...กุลธิดานี้ถามว่าก็มีมิตรและสหายที่สามารถแบ่ง เบากิจที่เกิดขึ้นของ เขามีไหมล่ะ
ตอบว่าไม่มี ครั้นกุลธิดานี้กล่าวคำว่า ถ้าเช่นนั้นเขาต้องผูกมิตรไว้ก่อนเกิด เขาตั้ง
อยู่ในคตักเดือนนั้น เริ่มกระทำไมตรีกับคนเฝ้าประตูทั้งสี่ก่อน...อุบาสกมิตถคันถะ
อาศัยภรรยาของตน พึงคำของนางทำไมตรีกับคนทั้งปวง ได้สมบัติมากจากสำนักพระ
ราชา...

และในทางตรงข้าม ได้ปรากฏวรรณคดีชาดกเรื่อง วิชาญชาดก (3. ทุกนิบาต เล่ม 5:
129) ได้กล่าวถึงธิดาเศรษฐีหนึ่ง เลือกคู่ด้วยความบังเอิญ โดยคิดเปรียบเทียบรูปร่างของ
ผู้ชายกับโคสุภราชที่มีโทษกบหลัง ได้รับเครื่องสักการะมากมาย เมื่อนางเห็นชายหลังค่อมก็
คิดว่าคล้ายกับโคสุภราชนั้น จึงหนีจากบ้านไปเป็นภรรยาของชายผู้นั้น ดัง เนื้อความจากเรื่อง
...วันหนึ่งนางยืนอยู่ตรงหน้าต่างแลดูระแวกถนนเห็นชายหลังค่อมผู้หนึ่งคิดว่า โคที่
เป็นนาหูกานหมูโคย่อมมีโทษกบหลัง แม้มนุษย์ผู้เป็นนาหูกก็ยังมีโทษกบเช่นเดียวกัน บุรุษผู้
นี้คงเป็นบุรุษสุภราช เราควรเป็นบาทบริจาริกาของบุรุษนี้... แล้วถือเอาห่อของมี
ค่าวางปลอมตัวไม่ให้ใครรู้จักลงจากประสาธน์ไปกับชายค่อมนั้น...

จากชาดกเรื่องนี้แสดงให้เห็นชัดเจนว่าวรรณคดีชาดกเน้นชี้ความเง่าเขลาเบาปัญญาของผู้หญิง
โดยตรง ลักษณะ เช่นนี้ไม่ปรากฏมีในชาดกที่แต่งในประเทศไทย (เท่าที่ศึกษาในวิทยานิพนธ์นี้)

2.2 ในคราวประสพภัย ในชาดกที่แต่งในประเทศไทยเนื้อเรื่องมักกล่าวถึง
การพลัดพรากระหว่างตัวละครเอกชายและหญิง ทั้งนี้เป็นเพราะการให้ผลของอดีตกรรมที่ได้
ร่วมกันกระทำไว้ ทำให้ต้องติดตามหากัน แต่ด้วยความเป็นเนื้อคู่ จึงได้พบกันในที่สุด ชาดกที่
แต่งในประเทศไทยได้แสดงให้เห็นความฉลาดคมสติปัญญาของตัวละครหญิง ที่คิดหาวิธีติดตามตัว
ละครชายอย่างแยบยล ไม่ต้องเร่งร้อนตามหาเนื่องจากด้วยความเป็นผู้หญิงย่อมไม่สะดวก วิธี
การตามหาที่ตัวละครหญิงมักใช้ได้แก่ การสร้างโรงทานและ เขียนภาพเรื่องราวประวัติชีวิต
ระหว่างตนและคู่ครอง รอเวลาจนฝ่ายชายมาพบในที่สุด ดังเช่นเรื่อง สมุททามชชาดก (5.
เรื่องที่ 1: 54-55) อีกวิธีหนึ่งที่คล้ายคลึงกันนี้ ได้แก่ เรื่องศิวชัยชาดก เมื่อนางสีเวทยกาพล
คพรากกับพระศิวชัยโพธิสัตว์ นางได้เร่งร้อนไปจนพบนายบ้านผู้หนึ่งช่วยเหลือนางไว้ และนางจึง
คิดตั้งร้านขายของให้แก่คนเดินทาง เพื่อจะได้มีโอกาสพบพระโพธิสัตว์ ดัง เนื้อความจากเรื่อง

... ด้วยเหตุที่พระนาง เป็นผู้ฉลาดในอุบายจึง ครัสกะนายบ้านว่า... ควรจะตั้งร้านขายสิ่งของ... ด้วยทรงเห็นว่าเมื่อมีร้านขายของเราจักนั่งที่ร้านนั้นดูพระภัสคธาของเรา และคนเดินทางก็จักไม่อึดคักด้วยโภชนหารจักมาอาศัยร้าน บางที่พระภัสคธาของเราจักเสด็จมา...

การพลัดพรากอีกลักษณะหนึ่งคือการพลัดพรากระหว่างมารดา กับบุตรในนครชีวาชัค (5. เรื่องที่ 25: 494) พระโพธิสัตว์ได้สละหัวใจให้แก่ยักษ์ เพื่อช่วยชีวิตมารดาจนสิ้นชีวิต มารดาของพระโพธิสัตว์ทุกข์โศกเสียใจเป็นอย่างยิ่ง ครั้นได้สติและด้วยความมีปัญญานางจึงตั้งสัจอธิษฐานขอชีวิตบุตรกลับคืน ดังเนื้อความจากเรื่อง

...(มารดาพระโพธิสัตว์) ก็สยายผมประหารอรุระประเทศด้วยมือทั้งสอง บริเวณหาการอยู่แล้วจึงคิดได้ด้วยความที่ตนเป็นบัณฑิต ดำเนินด้วยปัญญาอย่างนี้ว่า สัตบุรุษทั้งหลายในกาลบางก่อน ย่อมได้ชีวิตมารดาบิดาด้วยถ้อยคำของพระโพธิสัตว์... เราจะกระทำคำสัจให้จารึกไปนในเบื้องหน้า บุตรของเราจักได้ชีวิตจริงแท้...

ชาดกที่แต่งในประเทศไทยจำนวนไม่น้อยได้กล่าวถึง บทบาทผู้หญิงที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดในคราวประสบภัย ในลักษณะที่เป็นคุณลักษณะปกติอย่างหนึ่งของผู้หญิง กล่าวคือสามารถเผชิญและแก้ไขปัญหาคด้วยปัญญา ส่วนอรรถกถาชาดกปรากฏบทบาทผู้หญิงในลักษณะนี้เพียงส่วนน้อยมาก และเมื่อกล่าวถึงก็บรรยายให้เห็นว่าเป็นคุณลักษณะพิเศษของหญิงนั้น ดังตัวอย่างเรื่องสุลสาชัค (4. อฎฐกนิบาต เล่ม 9: 176-177) โจรผู้หนึ่งคิดฆ่านางสุลสาแต่นางไหวตัวก่อน จึงหลอกล่อและปลุกโจรนั้นตกเหวตาย เนื้อความจากเรื่องดังนี้

...นางสุลสาหาความเฉลียวฉลาดขึ้นมา คิดว่าโจรนี้จักไม่ทำให้ชีวิตแก่เรา เราจักไปอธิบายปลุกโจรนี้ลงในเหวให้ตายเสียก่อน... นางเป็นหญิงแพศยามีกาลังเท่าช้างสารจึงรอบแขนทั้งสองของโจรเข้าไว้ กดหัวลงโยนลงไปในเหวลึกชั่วร้ายบุรุษ... เหวคตที่สิงสถิตอยู่ยอคเขาได้เห็นกิริยาอาการนั้นได้กล่าวคาคา... แปลว่าความจริง บุรุษมิใช่จะเป็นบัณฑิตคาคในที่ทุกแห่ง แม้สตรีก็เป็นบัณฑิตคาคในที่ทุกแห่ง แม้สตรีก็เป็นบัณฑิตมีปัญญาเฉลียวฉลาดในที่นั้น ๆ คาคได้...

จากข้อความตอนท้ายในชาดกเรื่องนี้ แสดงให้เห็นว่าอรรถกถาชาดกก็ยอมรับว่าเพศหญิงมีความเฉลียวฉลาดได้เช่นกัน แต่อรรถกถาชาดกก็มิได้เน้นยกย่องบทบาทนี้ของผู้หญิง

2.3 ในการแสดงภูมิปัญญาทั่วไป ชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้แสดงให้เห็นว่าผู้หญิง เป็นเพศที่มีความเฉลียวฉลาดเป็นปกตินิสัย มีภูมิปัญญาเป็นที่ปรึกษา หรือสามารถคิดอุปมาอุปไมยรักษาตัวได้ โดยปกติชาดกที่แต่งในประเทศไทยมักกล่าวถึงบทบาทความมีภูมิปัญญาของผู้หญิงในทางที่ดีคือ เป็นประโยชน์ แต่มีปรากฏเช่นกันที่ชี้ให้เห็นทางร้าย ทั้งนี้เพื่อป้องกันตัว หรือเพื่อให้ได้ประโยชน์ได้เปรียบผู้อื่น กล่าวคือเป็นลักษณะฉลาดแกมโกง ซึ่งตามแนวความคิดของชาวไทยไม่เห็นว่า เป็นความผิดร้ายแรง (ดังตัวอย่าง เช่น นิทานพื้นบ้านไทยเรื่อง ศรีธนญชัย เป็นต้น) ตัวอย่างชาดกที่กล่าวถึงภูมิปัญญาทั่วไปของผู้หญิง เช่นเรื่อง สุนัขชาดก (6. เรื่องที่ 7: 543-544) นางเกษมาลีเทวีได้ช่วยสามีคิดอุปมาอุปไมยนางแก้วมาได้สำเร็จดัง เนื้อความจากเรื่อง

...พระเจ้ากรุงโกสัมพีสดับเสาวนีย์พระราชเทวีถามคังนั้นจึงทรงดำริว่า ธรรมดา มาตุคามมักมีความคิดหลักแหลม เราควรจะบอกความเรื่องนี้ให้เธอทราบ... พระราชเทวีเกษมาลีจึงทูลว่า อุปมาของหม่อมฉันมีอยู่อย่างหนึ่ง... แม้พระองค์ทรงใคร่จะได้หญิงแก้วแล้ว จะพึงใช้คนอื่นตั้งร้อยตั้งพันก็หาได้หญิงแก้วนั้นไม่ ถ้าพระองค์จัดส่งสุนัขไปก็จักได้อัครีรัตน์...

และตัวอย่างที่แสดงถึงความฉลาดแกมโกงของผู้หญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทย ได้แก่เรื่อง สุนัขชาดก (6. เรื่องที่ 4: 345) หญิงคณิกาผู้หนึ่งหลอกเอาเงินจากลูกค้าโดยไม่ยอมให้ร่วมหลับนอน ดังเนื้อความจากเรื่อง

...หญิงนครโสเภณีรูปสวยคนหนึ่ง ถ้าว่าบุรุษไปสู่สำนักหญิงแพศยาแล้วยังมิได้หลับนอนด้วยกันหญิงนั้นก็เรียกเอาทรัพย์พันหนึ่งก่อน หญิงแพศยานั้นต่อเพียงใหญ่ไว้เพียงหนึ่งหากกระดานยนต์ไว้ภายใน ถ้าบุรุษนั่งถูกข้างกระดานยนต์แล้วก็พลัดตกเตียงลงไป พากทาสิพากันจับคอบุรุษนั้นลากส่งไปเสีย บางครั้งบุรุษขึ้นนั่งถูกข้างกระดานยนต์แล้ว ตกเตียงไปออกข้างล่าง เลยไปทางอื่นเสียบุรุษหาได้ถึงที่สุดตามประสงค์ไม่...

ส่วนอรรถกถาชาดกได้กล่าวถึงบทบาทการแสดงภูมิปัญญาของผู้หญิงเพียงส่วนน้อย และบทบาทดังกล่าวมีแสดงไปทางร้ายมากกว่าทางดี กล่าวคือ อรรถกถาชาดกได้สะท้อนแนวความคิดที่ว่า ผู้หญิง เป็นเพศเจ้ามายา กลับกลอกมักทำอุปมาอุปไมยหลอกหลวงชาย ซึ่งอรรถกถาไม่สรรเสริญความมีปัญญาเช่นนี้ อย่างไรก็ตามยังคงมีปรากฏบทบาทที่แสดงภูมิปัญญาความฉลาดของผู้หญิงในทางที่ดีเช่นกัน แต่เป็นเพียงส่วนน้อย โดยเป็นลักษณะการให้คำปรึกษา

ช่วยเหลือสามี และในทางตรงข้ามได้ปรากฏชาดกที่กล่าวถึงความโง่เขลาอย่างไม่น่ามีขึ้นของผู้หญิงในอรรถกถาชาดกด้วย แต่ไม่ปรากฏลักษณะเช่นนี้ในชาดกที่แต่งในประเทศไทย ตัวอย่างชาดกที่แสดงถึงความโง่เขลาเบาปัญญาของผู้หญิงได้แก่ เรื่องโรหิณีชาดก (3. เอกนิบาต เล่ม 2: 474) นางโรหิณีได้ใช้สากตำข้าวตึ่งที่เกาะมารดาของคนจนมารดาตาย เนื้อความจากเรื่อง ดังนี้

...ผู้แมลงวันรุมกันตอมมารดาของนางโรหิณีนั้น กัดเจ็บเหมือนกับแทงด้วยเข็มนางจึงบอกกับลูกสาวว่า นางหนูเอ๋ยแมลงวันรุมกัดข้า เจ้าช่วยไล่มันที่เกิด โรหิณีกล่าวว่าจะฉันทิ้งไล่มัน พลงเงื่อสาก คิดในใจว่าเราจักตีแมลงวันที่รุมเกาะร่างกายของแม่ให้ตายอย่างแหลกลาญไปเลย แล้วก็เหวี่ยงสากตำข้าวถูกมารดาตายคาที่เลย..

3. ผู้หญิงมีความซื่อสัตย์และร่วมทุกข์สุขกับสามี บทบาทผู้หญิงในเรื่องความซื่อสัตย์และร่วมทุกข์สุขกับสามีในชาดกที่แต่งในประเทศไทยนับเป็นบทบาทที่เน้นต่างกันอย่างตรงกันข้ามกับบทบาทผู้หญิงในอรรถกถาชาดก กล่าวคืออรรถกถาชาดกมักเน้นกล่าวถึงบทบาทผู้หญิงในลักษณะไม่ซื่อสัตย์และประพฤตินอกใจสามี แต่ในชาดกที่แต่งในประเทศไทยไม่นิยมกล่าวถึง และมีปรากฏบทบาทลักษณะนี้น้อยมาก ผู้หญิงในฐานะภรรยาในชาดกที่แต่งในประเทศไทยโดยปกติส่วนมากจะมีนิสัยซื่อสัตย์ต่อสามี ยึดหลักสามีเดียวไม่ประพฤตินอกใจและไม่ทอดทิ้งสามี แม้ในยามตกทุกข์ได้ยากผู้เป็นภรรยาก็ยินดีติดตามไปโดยไม่เกรงความทุกข์ยากลำบาก ตัวอย่างชาดกที่แสดงให้เห็นบทบาทความซื่อสัตย์ และร่วมทุกข์สุขกับสามีของผู้หญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทย เช่นเรื่อง ธัญชัชยบัณฑิตชาดก (7:151) กล่าวถึง เมื่อธัญชัชยบัณฑิตออกไปรบ นักปราชญ์ทั้ง 3 ต่างเพียรพยายามเกี้ยวพาราสีนางกัลยาณี แต่นางก็ได้ใช้อุบายต่าง ๆ ทำให้นักปราชญ์เหล่านั้นได้รับความอับอายไปทุกคนด้วยควมมีปัญญา และความซื่อสัตย์ต่อสามีของนาง เนื้อความจากเรื่อง ดังนี้

...หม่อมฉันมีความละเอียดในใจแก่นุชย์และ เทวดาจะติเตียนฉันว่า ตัวเป็นภรรยาเมานอกใจสามีเป็นหญิงกาลิไม่มีอาย ถึงจะดับขันธทำลายตายไปสู่โลกหน้า ความติเตียนฉันก็จะปรากฏอยู่ในโลกนี้ เพราะ เหตุนี้หม่อมฉันจึงไม่ยินดีบุรุษทั้งปวง...

ตามคติโบราณของไทยเกี่ยวกับผู้หญิง จะยึดหลักการมีสามีเดียว แม้หากสามีเสียชีวิตแล้วก็ไม่
นิยมมีสามีใหม่ ดังในลิลีสรชาดก (5. เรื่องที่ 44: 859) ได้สะท้อนแนวความคิดนี้ไว้อย่าง
ชัดเจน เนื้อความจากเรื่องกล่าวถึงนางสุทนต์ราชธิดา ถูกพระเจ้ากนิษฐนคราษ พระราชบิดา
โกรธที่เลือกสามีเป็นคนอนาถา ต้องการให้นางทิ้งสามีนั้นเสียแต่นางก็แสดงความเด็ดเดี่ยว
ซื่อสัตย์ต่อสามี ดังนี้

...เมื่อสามีของหม่อมฉันตายแล้ว หม่อมฉันด้วยบุตรด้วยก็จักตายลง เป็นสามด้วยกัน
หม่อมฉันเป็นผู้เกิดแล้วในตระกูลชัตรีย์ ที่หม่อมฉันจะทรงปรินิบัติสามีถึงสองและสาม
นั้นไม่เป็นการประเสริฐเลย...

นอกจากลักษณะความซื่อสัตย์ต่อสามีด้วยการไม่ประพฤตินอกใจ ยึดมั่นในสามีเดียวแล้ว ในชาดก
ที่แต่งในประเทศไทยยังมักปรากฏลักษณะที่ภรรยาร่วมทุกข์สุขกับสามีไปทุกหนแห่งอีกด้วย ไม่ว่า
สามีจะตกทุกข์ได้ยากอย่างไรผู้เป็นภรรยาที่ดีก็จะไม่ทอดทิ้ง บทบาทลักษณะนี้มีปรากฏในชาดกที่
แต่งในประเทศไทยจำนวนไม่น้อย เนื่องจากเนื้อเรื่องของชาดกที่แต่งในประเทศไทยมักกล่าว
ถึงการเลื่อมจากลาภยศ กล่าวคือ เดิมตัวละครนั้นอาจเป็นกษัตริย์แต่ภายหลังถูกแย่งชิงราช
สมบัติต้องหลบหนีจากวังไปอยู่ป่าได้รับความทุกข์ยากลำบากถึงกระนั้นผู้เป็นภรรยา (อดีตกษ-
มเหสี) ก็มักติดตามไปกับสามี ไม่ทอดทิ้งสามีให้ลำบากแต่ผู้เดียว หรือชาดกบางเรื่องกล่าวถึง
การเดินทางจากเมืองหนึ่งไปยังอีกเมืองหนึ่ง ตัวละครหญิงที่เป็นภร่ายาก็มักขอติดตามไปกับสามี
ด้วย โดยไม่เกรงอันตรายใด ๆ ตัวอย่างชาดกที่แสดงถึงบทบาทการร่วมทุกข์สุขกับสามีของผู้
หญิง เช่นเรื่องสุกมิตตชาดก (5. เรื่องที่ 9: 231) เนื้อความตอนหนึ่งดังนี้

...ข้อซึ่งจะเสด็จแต่พระองค์เดียวโคด ขอพระองค์ได้โปรด เกลสินีไม่ชอบเลย
พระคุณเจ้าเอ๋ย เกลสินีจะขอตามเสด็จ ถึงเกลสินีตามเสด็จไป แม้ว่าจะบรรลัยลงใน
กลางป่า ตายเสียเช่นนั้นเกลสินีเห็นว่าจะประเสริฐกว่ามีชีวิตอยู่ และมาพลัดพราก
จากพระองค์นั้น...

ในวรรณคดีชาดกมีปรากฏเพียงส่วนน้อยที่กล่าวถึงความซื่อสัตย์และการร่วมทุกข์
สุขกับสามีของผู้หญิง อย่างไรก็ตาม ก็มีปรากฏให้เห็นบ้าง เช่นเรื่องสัมพลาชาดก (3. คีตนิบาต
เล่ม 14: 164, 176-177) นางสัมพลาเมียของโสภณเสนกุมาร แม้สามีเป็นโรคเรื้อรจน

ต้องออกไปอยู่ป่า นางก็ยังคงติดตามไปอยู่ด้วย เผื่อประณิบศรัทธา และด้วยคำสั่งที่นางเชื่อสัจย์ต่อสามีทำให้โรคเรื้อนของสามีหายดัง เนื้อความจากเรื่อง

...พระนางสัมพลาแม่อินทรชุกุมารให้กลับ (พระราชวัง) ด้วยอุบายหลายอย่าง ก็ไม่กลับทำเดี๋ยวทูลว่าหม่อมฉันจักไปปฏิบัติฝ่าพระบาทผู้สามีในป่า... ขอความสัจย์ที่หม่อมฉันมิได้ เคยรักบุรุษอื่นยิ่งกว่าทูลกระหม่อมจงมาช่วยพิทักษ์รักษา ด้วยอำนาจสั่งจวจาจา นี้ ขอพยาธิของทูลกระหม่อมจงระงับหาย... แล้วครั้นถวายเท่านั้น โรคเรื้อนของโสคติเสนกุมารก็ระงับหายทันที...

โดยส่วนมากบรรดาภรรยาคงมักกล่าวถึงบทบาทผู้หญิงที่ประพาศนอกใจสามี แสดงถึงความเป็นผู้มักมากในกามคุณ หรือในคราวที่เกิดภัยผู้หญิงก็จะหนีเอาตัวรอดก่อนเสมอไม่สนใจว่าสามีจะปลอดภัยหรือไม่ การที่บรรดาภรรยาคงกล่าวถึงบทบาทเหล่านี้ของผู้หญิงอย่างมากก็เพื่อเป็นการเตือนสติผู้ชาย โดยเฉพาะภิกษุให้ระวังตนและห่างไกลจากผู้หญิง เนื่องจากเป็นเพศที่ไว้วางใจไม่ได้ ตัวอย่างชาดกที่กล่าวถึงความไม่ซื่อสัตย์ประพาศนอกใจสามีของผู้หญิง เช่นเรื่อง มหาปทุมชาดก (3. ทวาทสนิบาต เล่ม 11: 176) มารดาเลี้ยงของพระโทธิสส์ได้ชักชวนให้พระโทธิสส์ร่วมหลับนอนกับตนอย่างไม่มีเยี่ยงอาชย เนื้อความจากเรื่องดังนี้

...พระอัครมเห็นรูปสมบัติของพระโทธิสส์ ก็มีจิตศรัทธาคร่ำ... พระนางตรัสว่า เธออย่าเรียกฉันว่าแม่ เสด็จลุกขึ้นจุมมือพระโทธิสส์แล้วตรัสว่า จงขึ้นบนพระที่เกิด ทูลถามว่าเพื่ออะไร ตรัสว่าเราทั้งสองจักรื่นรมย์ด้วยความยินดีในกิลเลส ชั่วเวลาที่พระราชายังไม่เสด็จมา...

และในเรื่องจุลลณฺคคหชาดก (3. ปัตตจกนิบาต เล่ม 8: 128) หญิงผู้หนึ่งขณะสามีต่อสู้กับโจร ได้ขอให้นางส่งอาวุธให้ นางกลับส่งอาวุธให้โจรเป็นฝ่ายได้เปรียบ เพราะความนิกรรักชอบโจร โจรนั้นจึงฆ่าสามีของนางตาย เนื้อความจากเรื่องดังนี้

...ภรรยาของเขามิไจรักนายโจร จึงส่งตัวดาบทางมือโจร ส่งฝักทางสามี โจรได้ที่จับด้ามดาบได้ถนัด จึงชักดาบออกตัดศีรษะจุลลณฺคคหบัณฑิตชาด...

อนึ่งชาดกเรื่องนี้คง เป็นต้นเค้าของนิทานพื้นบ้านไทย เรื่องจันทโครพ เนื่องจากเนื้อเรื่องมีความคล้ายคลึงกันมาก

4. บทบาทผู้หญิงที่ช่วยเหลือตนเองได้ (เอาตัวรอดได้) บทบาทการช่วยเหลือตนเองได้ หรือการเอาตัวรอดได้ของผู้หญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทยนี้ แสดงให้เห็นความแตกต่างชัดเจนขึ้นระหว่างบทบาทผู้หญิงในวรรณคดีชาดก กับชาดกที่แต่งในประเทศไทย กล่าวคือในวรรณคดีชาดกผู้หญิงมักเป็นฝ่ายถูกกระทำหรือเป็นเพียงผู้ติดตามตัวละครเอกชายเท่านั้น ไม่ใคร่มีบทบาทเด่นของตนเอง ส่วนบทบาทผู้หญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทย ดังได้กล่าวรายละเอียดมาแล้วหลายประเด็น แสดงให้เห็นความหลากหลายและบทบาทเด่นของตัวละครหญิงที่ไม่ค่อยกว่าบทบาทของตัวละครเอกชาย

การช่วยเหลือตนเองได้ของผู้หญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทยมักปรากฏในคราวที่ตัวละครหญิงประสบภัยโดยลำพัง ทำให้ตัวละครหญิงนั้นต้องคิดหาวิธีการช่วยเหลือตนเองด้วยสติปัญญา เล่ห์อุบาย ความสามารถส่วนตัวหรือของวิเศษที่ตนมี การช่วยเหลือตนเองได้นี้แสดงให้เห็นถึงความมีจิตใจเข้มแข็งของผู้หญิง นอกจากตัวละครหญิงในชาดกที่แต่งในประเทศไทยจะสามารถช่วยเหลือตนเองได้แล้ว ในชาดกบางเรื่องตัวละครหญิงยังสามารถช่วยเหลือนามิหรือบุคคลอื่นให้รอดพ้นจากอันตรายได้อีกด้วย ดังได้กล่าวรายละเอียดแล้วในข้อ 2 ผู้หญิงเป็นที่พึ่งและช่วยเหลือสามีได้ ตัวอย่างชาดกที่แสดงให้เห็นบทบาทการช่วยเหลือตนเองได้ของผู้หญิงเช่นเรื่อง สีนทาสชาดก (6. เรื่องที่ 2: 174) นางสุนฎภาสี มารดาของพระโพธิสัตว์ เป็นหญิงกัฬาร้าและเป็นผู้มีวาจากหายบคาย จึงไม่มีชายใดกล้ายุ่งเกี่ยว นางต้องทานาเลียงชีพตนเองโดยลำพัง ดังเนื้อความจากเรื่องดังนี้

...นางสุนฎภาสีจึงลานายคามโกชกัไปเที่ยวขอข้าวปลุกตามชาวบ้าน ได้ข้าวปลุกอันให้ผลตลอดปีบ้าง และข้าวปลุกให้ผลกลางปีบ้าง อันให้ผลปลายปีบ้างอันให้ผลไม่เสมอกันบ้าง แล้วนางก็จัดการโกนทาชำระท่อมน้อย ๆ อยู่รักษานาแต่ผู้เดียว...

เนื้อเรื่องของชาดกที่แต่งในประเทศไทยหลายเรื่องได้กล่าวถึงการผจญภัยของตัวละครหญิง แสดงให้เห็นการเอาตัวรอดของตัวละครหญิงนั้น ตัวอย่างเช่นเรื่อง สุวรรณางศชาดก (6. เรื่องที่ 8: 598) นางปฐุมิฏฐราชบิดาขับไล่ออกจากเมืองต้องเร่ร่อนอยู่ในป่า จนได้พบพระคาบสภายทอดมนต์จินดามณี และมอบพระขรรค์ทิพย์ให้ไว้ป้องกันตัว เมื่อนางเดินทางไปพบยักษ์ จึงใช้พระขรรค์ขับไล่ยักษ์ไป รักษาตัวให้ปลอดภัยได้ดังเนื้อความจากเรื่อง

...ยักษ์สองคนรีบร้อนเข้าไปปรารภว่าจะจับนางปฐวีราชธิดา ๆ จึงหยิบพระขรรค์ขึ้น
แกว่งไปแกว่งมา ยักษ์ที่ชายก็ถึงความตายด้วยอำนาจพระขรรค์ทิพย์ แต่ยักษ์น้องชาย
นั้นวิ่งหนีไปได้ นางปฐวีราชธิดาพันภัยแล้วดำเนินไปในนานวัน ครึ่งสว่างไปได้สาม
เดือนจึงบรรลุถึง เขตไชยวงค์นคร...

ชาดกที่แต่งในประ เทศไทยที่แสดงให้เห็นการเอาตัวรอดของตัวละครหญิงอย่างชัดเจน ได้แก่
เรื่อง ปาจิตตกุมารชาดก (5. เรื่องที่ 39: 706) นางอรพิมภ์เทวีถูกพรหมทัตกุมารจับตัวไป
ประสงค์จะให้ เป็นชายาแต่นางไม่ต้องการ ได้คิดหาอุบายจนฆ่าพรหมทัตกุมารได้ เนื้อความจาก
เรื่องดังนี้

...นางอรพิมภ์เทวีรินสุราบานมีรสอันเข้มเฝ้าไปถวายให้พรหมทัตกุมารเสวย ครั้น
พรหมทัตกุมารเสวยสุราเมาหลับอยู่ ณ ที่นั้นนางจึง เอาดาบตัดพระศอพรหมทัตกุมาร
ให้ขาดสิ้นชีพ...

เมื่อนางอรพิมภ์เทวีไปนป่าพร้อมกับพระปาจิตตกุมารโพธิสัตว์สวามี พบนายพรานป่าซึ่งได้ใช้ธนู
ยิงพระโพธิสัตว์สิ้นพระชนม์ แล้วพานางอรพิมภ์ไป นางก็ได้คิดอุบายฆ่านายพรานและกลับมา
ช่วยพระโพธิสัตว์ให้ฟื้นคืนชีพขึ้น เนื้อความจากเรื่อง (5. เรื่องที่ 39: 708) ดังนี้

...ครั้นนางคิดอุบายได้อย่างหนึ่งพูดแก่นายพรานว่า ข้าแต่พ่อข้าพเจ้านั่งอยู่ข้างหน้า
คั้งนี้ให้มีความสะดุ้งกลัว เขาระบือเหลือกลัว ข้าพเจ้าขอนั่งเข้าไปข้างหลังท่านเกิด
...ครั้นกระบือไปได้หน่อยหนึ่ง นางอรพิมภ์จึงพูดว่าข้าแต่พ่อ ท่านจงส่งดาบมาให้
ข้าพเจ้าถือเกิด ท่านจะได้ขี่กระบือไปได้โดยสะดวก นายพรานไม่รู้อุบายจึงส่งดาบ
ให้นางอรพิมภ์...ไปได้หน่อยหนึ่งนางอรพิมภ์จึง เอาดาบที่ตนถืออยู่นั้น พันคอบนายพราน
ป่าให้ขาดตกลงจากหลังกระบือ

ภายหลัง เมื่อเดินทางร่วมกับพระโพธิสัตว์อีกครั้ง ได้ถูกสามเณรหลอกให้ต้องพลัดกับพระโพธิ
สัตว์อีก นางอรพิมภ์ก็ใช้อุบายวางสามเณรแล้วหนีเอาตัวรอดมาได้ อีก เนื้อความจากเรื่อง (5.
เรื่องที่ 39: 713) ดังนี้

...นางอรพิมพ์เทวีแล้ขึ้นไปบนบก ได้เห็นต้นมะเดื่อมีผลอันคกเคียรคากก็คิดเห็นอุบาย จึงบอกสามเณรน้อยว่า... จงแวะเรือเข้าไปเก็บผลมะเดื่อโดยเร็วเกิด สามเณร... ลงจากเรือแล้วก็รีบขึ้นไปบนต้นมะเดื่อ นางอรพิมพ์ก็รีบขึ้นจากเรือเอาหนามสะเลียวรอบต้นแล้วก็กลับลงมาเรือ... รีบพายเรือเข้าไปจนถึงฝั่ง...

ส่วนอรรถกถาชาดกได้กล่าวถึงบทบาทการเอาตัวรอดได้ของผู้หญิงไว้เพียงส่วนน้อย และการเอาตัวรอดนั้นก็มักเป็นลักษณะที่เนื้อเรื่องกำหนดให้มีเหตุบังเอิญหรือเคราะห์ดี มีบุคคลที่สามหรือเทพยดามาช่วยเหลือ มากกว่าที่ตัวละครหญิงจะคิดหาหนทางเอาตัวรอดด้วยสติปัญญาหรือกลอุบายของตนเอง ดังเช่นในชาดกที่แต่งในประเทศไทย ตัวอย่างอรรถกถาชาดกที่แสดงถึงลักษณะการเอาตัวรอดของตัวละครหญิง เช่นเรื่องมหาชนกชาดก (3. มหานิบาต เล่ม 17: 577) กล่าวถึงพระมารดาของพระมหาชนกโพธิสัตว์ เมื่อพระราชสวามีสวรรคตในสงคราม นางได้ปลอมตัวหลบหนีออกจากเมือง เอาตัวรอดพร้อมด้วยพระกุมารโพธิสัตว์ในครุภักดิ์ โดยมีท้าวสักกเทวราชให้ความช่วยเหลือ เนื้อความจากเรื่องดังนี้

...พระราชเทวีทรงทราบความว่าพระองค์ (พระราช) เสด็จสวรรคตแล้วจึงทรงรวบรวมหลักทรัพย์มีสุวรรณสารเป็นต้น บรรจงในกระเช้าโดยค่าน แล้วใช้ผ้าเก่าคลุมเบื้องบน เท้าสารทบัฏอีกชั้นหนึ่ง แล้วทรงนุ่งผ้าเก่าปลอมกายของพระองค์ให้ผิดแผก ทูลกระเข้าไว้เหนือพระเศียร เสด็จออกจากพระนครแต่เวลากลางวัน... เมื่อท้าวสักกเทวราชทรงมาถึง ทราบเหตุนั้นแล้วจึงคาริณพระทัยว่า สักกผู้กำเนิดในครุภักดิ์ของพระราชเทวี เป็นผู้มืบุญมากเราควรไปนที่นั่น (ช่วยเหลือ)....

โดยทั่วไปในอรรถกถาชาดกส่วนมากเมื่อถึงคราวประสบภัยตัวละครหญิงมักไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ มักถูกข่มเหงรังแกจากฝ่ายชาย ตัวอย่างเช่นเรื่องจุลโลโพธิชาดก (3. ทสกนิบาต เล่ม 10: 126) นางปริพาชิกาผู้หนึ่ง แม้จะเป็นนักบวชแต่ด้วยความมีรูปร่างเป็นที่ต้องตาของพระราชอาวาลงค์หนึ่งที่ได้พบเห็นนาง พระราชานั้นจึงบังคับจับนางไปเพื่อต้องการให้เป็นชายนางปริพาชิกาแม้ไม่ยินยอมแต่ก็ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ดังเนื้อความจากเรื่องดังนี้

...(พระราช) ไม่อาจจะห้ามพระทัยของพระองค์ที่ทรงปฏิพัทธ์ได้ เพราะเป็นอันธพาลทรงบังคับอำนาจคนหนึ่งให้หันนางปริพาชิกายังพระราชนิเวศน์... พระราชทรงใช้ชีวิตการต่าง ๆ ก็ไม่สามารถจะผูกใจนางไว้ได้ จึงรับสั่งให้ชังนางไว้ในห้องหนึ่ง

ลักษณะการไม่สามารถป้องกันช่วยเหลือตนเองได้ของผู้หญิง เช่นนี้ ทำให้ในบางกรณีผู้หญิงจึงถูก
 ประณามเป็นฝ่ายผิด เช่นในเรื่องชู้สาว ลักษณะบทบาทผู้หญิงที่เป็นฝ่ายถูกกระทำ ไม่สามารถ
 ช่วยเหลือตนเองได้ ทำให้ผู้หญิงถูกคาดหวังว่าเป็นผู้มักมากในกามคุณ ประพฤตินอกใจสามี ตัว
 อย่าง เรื่องที่เห็นได้ชัดเจนนครณี ได้แก่เรื่อง กากาติชาดก (3. จุคกนิบาต เล่ม 7: 191)
 ซึ่งเรื่องนี้คงเป็นต้นเค้าของวรรณคดีไทยเรื่อง กากี เนื่องจากเนื้อความคล้ายคลึงกันมา ชาดก
 เรื่องนี้กล่าวถึง นางกากาติมิเหสีของพระเจ้าพาราณสีผู้มีรูปร่างงามถูกพระยาสุบรรณลักพาตัวไป
 เป็นชายา เมื่อพระเจ้าพาราณสีใช้ให้คนธรรพ์ไปสืบหาติดตาม คนธรรพ์ก็ถือโอกาสล่วงเกินนาง
 ด้วย คึงเนื้อความจากเรื่องคึงนี้

...พระยาสุบรรณคนหนึ่งจาแลเพศเป็นมนุษย์มาเล่นสกากับพระเจ้าพาราณสี มีจิตต์
 ปฏิพัทธ์รักใคร่ในพระอัครมเหสี อันมีพระนามว่ากากาติบรมราชเทวี จึงพาพระนาง
 นั้นไปสู่สุบรรณพิภพ อภิรมย์อยู่กับพระนางนั้น...ในเวลาที่พระยาสุบรรณจะ ไปจากสระ
 (นฤกุลเวรคนธรรพ์) จึงแอบนั่งอยู่ในระหว่างปีกไปจนถึงสุบรรณพิภพ ออกจากระหว่าง
 ปีกแล้ว ไปกระทำอภิรมย์คลุกคลีด้วยก็เลสกับพระนาง เทวีนั้น...

การไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ของตัวละครหญิงในวรรณคดีชาดกนี้ จึงเป็นข้อแตกต่างที่
 สะท้อนถึงความสามารถของผู้หญิงในยุคสมัยของวรรณคดีชาดก ซึ่งเนื้อเรื่องมีพื้นฐานจากสังคม
 อินเดีย แต่ชาดกที่แต่งในประเทศไทยบทบาทผู้หญิงส่วนมากได้สะท้อนจากสภาพพื้นฐานของสังคม
 ไทย ซึ่งผู้หญิงมีความสามารถไม่ด้อยกว่าชาย

5. บทบาทผู้หญิงในฐานะที่เป็นภรรยาเดียว ชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้เน้น
 กล่าวถึงเรื่องการมีภรรยาเดียวไว้อย่างชัดเจน โดยปรากฏแนวความคิดในชาดกหลายเรื่องว่า
 "การที่สามีมีภรรยาหลายคนนับเป็นความทุกข์ของผู้หญิง" ในชาดกที่แต่งในประเทศไทยส่วนมาก
 ตัวละครเอกชายมักมีภรรยาเดียว มีเพียงส่วนน้อย คือ ในปัญญาสชาดก ปัจจุบันภาคที่ตัวละคร
 เอกชายโดยเฉพาะ พระโพธิสัตว์มีภรรยาหลายคน แต่กระนั้นการยกย่องเป็นภรรยาเอกก็ยังคง
 เป็นเพียงคนเดียว นอกจากนั้นกล่าวถึงการมีภรรยาเดียวแล้วชาดกที่แต่งในประเทศไทยยังได้
 กล่าวถึงโทษของการมีภรรยาหลายคนไว้ด้วย กล่าวคือ ทำให้เกิดปัญหาตามมา เช่น การริษยา
 กลั่นแกล้งกันระหว่างภรรยา และรวมไปถึงบุตรต่างมารดาอีกด้วย เป็นต้น กล่าวโดยรวม
 แล้วชาดกที่แต่งในประเทศไทยไม่สนับสนุนการมีภรรยาหลายคน ทั้งนี้เพราะเป็นสาเหตุก่อให้

เกิดทุกข์ได้อย่างหนึ่งทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ดังตัวอย่างชาดกที่กล่าวถึงการมีภรรยาหลายคนเป็นทุกข์ของผู้หญิง ได้แก่เรื่องธัญชัยบัณฑิตชาดก (7:90) พระโพธิสัตว์และนางกัลยาณี ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนดังนี้

...ที่ท่านรู้หรือไม่ว่าทุกข์อะไรจะเป็นทุกข์ใหญ่ของสตรี พระโพธิสัตว์จึงว่าทุกข์ของสตรีคือ สามีหาภรรยาใหม่แล้วกลับให้ภรรยาเก่ามาเยาะเย้ย แล้วก็เข้ากับภรรยาใหม่ นี้แหละ เป็นความทุกข์ใหญ่ของสตรี...

ในสุรุษชาดก (5. เรื่องที่ 26:) ได้ระบุไว้ชัดเจนว่าพระเจ้าสุรุษราชโพธิสัตว์ "มีมเหสีองค์เดียว" คือ นางสุนทรราชเทวี และในชาดกเรื่องอื่น ๆ เช่น สมุททโฆสชาดกสุนนชาดก วิบูลราชชาดก สุกมิตตชาดก (5. เรื่องที่ 1, 2, 6 และ 9 ตามลำดับ) เป็นต้นแม่พระโพธิสัตว์ในเรื่องจะเป็นกษัตริย์ซึ่งตามความนิยมมักมีนางสนมจำนวนมาก แต่ในเนื้อเรื่องเหล่านี้ก็ได้กล่าวถึง คงกล่าวถึงแต่แม่เหสีซึ่งเป็นตัวละครเอกหญิงเพียงคนเดียว ส่วนในสุรุษชาดก (6. เรื่องที่ 4: 284) ได้กล่าวถึงธรรมคาของสรรพสัตว์ที่หากอยู่ร่วมกันแต่เพียงคนเดียวย่อมเกิดความบาดหมางวิวาทกันได้ เช่นเดียวกับผู้หญิงที่มีสามีร่วมกันย่อมหาความสุขมิได้ ดังเนื้อความจากเรื่อง

...ผู้ชายคนหนึ่ง มีบุญน้อยมีทรัพย์สมบัติและผู้คนใช้สอยก็น้อยแต่มีเมียสองคน ๆ นั้นจะทะเลาะวิวาทผูกอาฆาตต่อกัน ผู้นั้นรักเมียไหนมากเมียหนึ่งก็จะถากด้วยวาจาบริภาษนาให้เจ็บใจ ถ้าว่าไม่กล้าคำได้ต่อหน้าก็จะนินทาว่าว่าเล่นลับหลัง...

ในส่วนโทษที่ตามมาจากการมีภรรยาหลายคน นอกจากจะเกิดการทะเลาะวิวาทกันระหว่างภรรยาแล้ว ยังอาจถึงขั้นกลั่นแกล้งใส่ร้ายและฆ่าทำลายกัน ซึ่งในปัญญาเสชาดก ปัจฉิมภาค มีชาดกลักษณะ เรื่องเช่นนี้ไม่น้อย ตัวอย่างหนึ่งเช่น เรื่อง สุวรรณสังขชาดก (6. เรื่องที่ 3: 221) พระเจ้าพรหมทัตมีมเหสีสององค์คือ ฝ่ายชายและชาว มเหสีฝ่ายชายนี้มีความริษยามเหสีฝ่ายชาย จึงหาวิธีกลั่นแกล้งจนนางต้องถูกเนรเทศออกจากวัง ดังความตอนหนึ่งจากเรื่อง

...พระนางสุวรรณฉิมปากเทวีจึงสวนเข้าไปเฝ้าพระราชา ถวายบังคมแล้วทูลยุยงเสริมคำเสนาบดีอีกว่า... นางจันทาเทวีนั้นจะตั้งใจบาเรอพระองค์ตามธรรดาหามิได้ มักทำกรรมลามกด้วยบุรุษคนแล้ว... พระเจ้ากรุงพรหมทัต ทรงสดับถ้อยคำปาลกเสนาบดีและนางสุวรรณฉิมปากเทวีทูลบรรยายนั้น หากการวิจารณ์โทษของนาง

จันทาเทวีให้ได้ความเท็จจริงก่อนไม่ ทรงกริ้วกราดเป็นกำลังจึงรับสั่งให้ขับไล่นาง
จันทาเทวีให้ไปเสียจากนิเวศน์เรือนหลวง...

นอกจากการกลั่นแกล้งหญิงร่วมสามมีด้วยกันแล้ว ในชาดกหลายเรื่องยังแสดงถึงการกลั่นแกล้งลูก
เลี้ยงด้วยความริษยาเนื่องจากเกรงว่าจะเจริญก้าวหน้าขึ้น จึงคิดกำจัดเสีย ตัวอย่างเช่นเรื่อง
วารวชชาดก (5. เรื่องที่ 45: 877) นางกาไวเทวีมีฐานะเป็นมารดาเลี้ยงของพระโพธิสัตว์
ได้ทำอุบายกลั่นแกล้งจนพระโพธิสัตว์ถูกขับไล่ออกจากวัง เนื้อความจากเรื่องดังนี้

...ในกาลสืบไปภายหน้าพระราชาผู้ทั้งสองได้ครอบสมบัตินั้นแล้วเราก็จะได้รับความละ
อาย เราจะทำอุบายให้พระราชาผู้ทั้งสองถึงความวิบัติจากราชสมบัติ...

ในส่วนนอรรถกถาชาดกนั้น เนื้อเรื่องไม่ใคร่ให้ความสำคัญต่อเรื่องการเมืองการมี
เดียวเท่าใดนัก เนื่องจากตัวละครเอกชายชอชาดกส่วนมากมักเป็นกษัตริย์ ซึ่งเป็นประเพณีปกติ
ที่จะมีมเหสีและนางสนมเป็นจำนวนมากอย่างไรก็ตามได้ปรากฏชาดกเรื่องหนึ่งที่กล่าวถึงการมี
ภรรยาหลายคนเป็นความทุกข์ของผู้หญิง ได้แก่เรื่อง สुरुจิชาดก (3. ปกิณณนิบาต เล่ม 12:
201) เนื้อความตอนเนื้อดังนี้

...พระเจ้าพรหมสีตรัสถามพระ เทวีว่านางผู้เจริญอะไรเป็นทุกข์อย่างยิ่งของ
มาตุคาม พระเทวีกราบทูลว่าข้าแต่พระทูลกระหม่อม ความหึงหวงที่ร่วมหัว เป็น
ความทุกข์ของมาตุคามพระเจ้าคะ ตรัสว่านางผู้เจริญถ้าเช่นนั้นเราต้องช่วยกันเบี่ยง
สุเมธาเทวีลูกหญิงของเราจากทุกข์นั้น เราจัดให้แก่ผู้ที่จักครอง เธอแต่นางเดียว
เท่านั้น

ในชาดกเรื่องนี้ต่อมานางสุเมธาได้อภิเษกกับพระสุริยุมาร ซึ่งได้บัญญัติว่าจะมีมเหสีเพียงองค์
เดียว คือ นางสุเมธา แต่ภายหลังเมื่อนางสุเมธาไม่มีบุตรสืบราชสมบัติ ประชาชนชาวเมืองจึง
เรียกร้องให้พระราชามีนางสนมนางสุเมธาก็ได้แสดงจิตใจเสียสละโดยเป็นผู้หาหญิงสาวจำนวน
มากมายให้พระสวามีเอง เนื้อความจากเรื่อง (3. ปกิณณนิบาต เล่ม 12: 203) ดังนี้

...พระนางสุเมธาทรงสดับพระคำรัสสนั้น คาริว่า พระราชามีได้ทรงนำสตรีอื่น ๆ
มาเลย เพราะทรงมีพระคำรัสจริงแน่นอน แต่เรานี้แหละจักหามาถวายข้างเธอ

ทรงดำรงในฐานะแห่งภริยาผู้เหมือนกับมารดา ทรงหาสตรีมาถวาย 4000 นาง
 สาวน้อยเชื้อกษัตริย์ 1000 เชื้อขุนนาง 1000 เชื้อเศรษฐี 1000 นางระบำผู้
 ชำนาญในกระบวนพริ้วทวยอย่าง 1000...

จากชาดกเรื่องนี้เห็นได้ว่าสังคมในยุคนั้นที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกนั้น ให้ความสำคัญต่อการมี
 ลูกเป็นสำคัญมากกว่าความสุขหรือทุกข์ทางใจของผู้หญิง โดยถือเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของผู้เป็น
 ภรรยาที่จะต้องมิบุตร หากไม่สามารถมีได้ก็ต้องเสียสละ แนวความคิดนี้สะท้อนให้เห็นถึงสถาน
 ภาพในสังคมที่ค้ำค้ำกว่าชายของผู้หญิง

การมีภรรยามากของผู้ชายส่วนใหญ่นั้นที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกนั้นเน้นไปในด้าน
 ที่ผู้หญิงมีหน้าที่บำเรอให้มีความสุขแก่สามี นอกจากนี้ยังถือเป็นเสมือนสิ่งของรางวัลที่ผู้เป็นสามี
 อาจยกให้ หรือใช้ให้บริษัต์ให้ความสุขแก่ชายอื่นอีกด้วย ดังตัวอย่างเรื่อง สังขบาลชาดก (3.
 จัตตาสินีบาด เล่ม 14: 328) เนื้อความตอนหนึ่งดังนี้

...ท่านอาฬาระ ภรรยาของข้าพเจ้าทั้ง 300 นางเหล่านี้ ล้วนมีรูปร่างอันอัน
 มีฉวีรุ่งเรืองดุจกลีบประทุม ท่านอาฬาระ นางเหล่านี้จะเป็นผู้ทักความใคร่แก่ท่าน
 ข้าพเจ้าให้แก่ท่าน ๆ จงให้นางเหล่านั้นบำเรอท่านเถิด...

แม้อรรถกถาชาดกจะตระหนักถึงความสำคัญของการมีภรรยาเดียว แต่ประเพณี
 การมีภรรยาหลายคนก็เป็นเรื่องปกติธรรมดาจนไม่ถือว่าเป็นความผิดหรือเป็นการจำเป็นสำหรับ
 ชายที่จะต้องภรรยาเดียว ดังเช่นที่ชาดกที่แต่งในประเทศไทยให้ความสำคัญ ลักษณะเช่นนี้เป็น
 ผลเนื่องมาจากพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมประจำชาติเป็นสำคัญ แม้ชาดกที่แต่งในประเทศไทย
 จะรับอิทธิพลเลียนแบบอย่างการแต่งเรื่องชาดกมาจากอรรถกถาชาดกที่สะท้อนสภาพสังคม
 อินเดียโบราณที่นิยมการมีภรรยามาก แต่ชาดกที่แต่งในประเทศไทยก็ได้คงลักษณะ เฉพาะของ
 ตนไว้ คือสภาพสังคมที่นิยมการมีสามีภรรยาเดียว ซึ่งชาดกที่แต่งในประเทศไทยได้เน้นเป็นการ
 เฉพาะในเรื่องการมีภรรยาเดียวไว้อย่างชัดเจน